

Міністерство освіти і науки України
Донбаська державна машинобудівна академія

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ
завдання для самостійної роботи
для здобувачів спеціальності «Політологія» усіх форм навчання

Затверджено
на засіданні методичної ради
Протокол № від 2022

Краматорськ
ДДМА
2022

УДК
Ш 61

Історія зарубіжних політичних вчень: завдання для самостійної роботи для здобувачів вищої освіти спеціальності «Політологія» усіх форм навчання / уклад. О. В. Шимко. – Краматорськ : ДДМА, 2022. – 74 с.

У посібнику містяться різні види завдань для самостійного опрацювання по темам згідно з навчальною програмою дисципліни «Історія зарубіжних політичних вчень» при підготовці бакалаврів спеціальності «Політологія», може бути використаний в якості посібника для самостійної роботи при дистанційній формі навчання, а також викладачами та здобувачами для підготовки до лекційних та семінарських занять.

Укладач

О. В. Шимко, старший викладач

Відповідальний за випуск

Є. В. Болотіна, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1 МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ	6
2 ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ І ПОДАЛЬШОГО ОБГОВОРЕННЯ	10
3 ПИТАННЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДИСКУСІЙ, КОНКУРСІВ ТА ВІКТОРИН	15
4 ЗАВДАННЯ ПО ТЕМАХ	19
4.1 Завдання до теми «Історія зарубіжних політичних вчень як складова науки про політику»	19
4.2 Завдання до теми «Політичні вчення Стародавньої Греції»	20
4.3 Завдання до теми «Політичні вчення Стародавнього Риму»	23
4.4 Завдання до теми «Західноєвропейські політичні вчення епохи Середньовіччя»	26
4.5 Підсумковий тест № 1	28
4.6 Підсумкове творче завдання № 1	31
4.7 Завдання до теми «Політичні вчення епохи Відродження та Реформації»	33
4.8 Завдання до теми «Політичні вчення в Голандії та Англії за часів ранніх буржуазних революцій»	37
4.9 Завдання до теми «Політична думка французького Просвітництва»	41
4.10 Завдання до теми «Політичні ідеї в США та Німеччині наприкінці 18- на поч. 19 ст.»	45
4.11 Підсумковий тест № 2	50
4.12 Підсумкове творче завдання № 2	52
4.13 Завдання до теми «Політичні вчення в Західній Європі (19 - поч.20 ст.)»	55
4.14 Підсумковий тест № 3	64
4.15 Підсумкове творче завдання № 3	67
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	72

ВСТУП

Самостійна робота здобувачів займає провідне місце у системі сучасної вищої освіти. З усіх видів навчальної діяльності самостійна робота значною мірою забезпечує формування самостійності як провідної риси особистості студента.

Самостійна робота завершує завдання усіх інших видів навчальної діяльності. Адже знання, що не стали об'єктом власної діяльності, не можуть вважатися дійсним надбанням людини. Тому самостійна робота має навчальне, особисте та суспільне значення.

Самостійна робота здобувачів – це багатоаспектне та поліфункціональне явище з двоєдиністю цілей:

- формування самостійності здобувача;
- розвиток здібностей, вмінь, знань та навичок здобувачів.

Завдяки самостійній роботі відбувається перехід від переважно виконавчої репродуктивної діяльності студентів до пошукового, творчого начала на всіх етапах навчання у вищому навчальному закладі.

Самостійна робота з дисципліни припускає її здійснення в наступних видах: самостійне вивчення теоретичного матеріалу, розв'язання запропонованих завдань.

Правильна організація самостійної роботи необхідна для оволодіння дисципліною, оскільки обсяг аудиторних занять не дозволяє розглянути на лекціях і практичних заняттях усі основні аспекти. Крім того, успішність самостійної роботи багато в чому визначає успішність здачі заліку й наступної практичної діяльності, тому що тільки в рамках виконання самостійної роботи здобувач одержує навички практичної діяльності.

У самостійній роботі реалізуються *наступні компетенції здобувача:*

1.Соціально-особистісні:

1.1. Уміння коректно й переконливо представити свою позицію, сприймати критику, досягати компромісу;

1.2. Готовність до постійного саморозвитку, вміння будувати стратегію особистого й професійного навчання й розвитку;

1.3. Адаптивність і комунікабельність;

1.4. Наполегливість у досягненні мети;

1.5. Креативність, здатність до системного мислення.

2.Загальнонаукові:

2.1. Розуміння й використання основних категорій;

2.2. Застосування методів наукового пізнання.

3. Інструментальні:

3.1. Здатність до самоорганізації, організації й планування;

3.2. Навички роботи з комп'ютером, уміння використовувати сучасні інформаційні технології (довідкові системи, Інтернет і ін.) для одержання доступу до джерел інформації, зберігання й обробки даних.

4. Загальнопрофесійні:

4.1. Володіння основними методами і прийомами аналізу роботи громадських організацій;

4.2. Вміння використовувати математичні підходи до розв'язку соціально-економічних задач;

4.3. Виконувати постановку прикладних задач, застосовувати основні методи.

Самостійна робота виконується здобувачами під керівництвом викладача, який здійснює аудиторну роботу в навчальній групі.

Самостійна робота здобувачів повинна мати такі **головні ознаки**:

- бути виконаною особисто здобувачем;
- бути закінченою розробкою, де розкриваються й аналізуються актуальні проблеми з певної теми або її окремих аспектів;
- демонструвати достатню компетентність автора в розкритті питань, що досліджуються;
- мати навчальну, наукову, й/або практичну спрямованість і значимість;
- містити певні елементи новизни;
- самостійна письмова робота оформляється відповідно до вимог кафедри.

1 МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ

При виконанні самостійної роботи необхідно дотримуватись наступних правил:

1. Перед виконанням самостійної роботи потрібно повністю ознайомитися зі змістом завдання, підібрати потрібну літературу, визначити усі параметри виконання завдання.

2. Результатом виконання самостійної роботи є виконане завдання та звіт, який виконується з використанням комп'ютерної техніки та надрукований на папері формату А4. Оформлення звіту: шрифт – Times New Roman; розмір шрифту – 14 кегель; інтервал між рядками – півтора; абзац – 12,5 мм, поля: верхнє і нижнє – 20 мм, лівє – 25 мм, правє – 15 мм; нумерація сторінок – по центру нижнього поля. Зразок оформлення титульної сторінки наведено у додатку А.

3. Після перевірки кожного завдання викладачем студент зобов'язаний усунути допущені помилки, інакше він не допускається до виконання наступного завдання.

Усі види самостійної роботи повинні бути здані у встановлений графіком термін. Викладач фіксує факт здачі кожної роботи та виставляє оцінку в журнал.

Поради із планування й організації часу, необхідного для виконання самостійної роботи

Раціональне планування і організація самостійної роботи здобувачів є найважливішою умовою її ефективності.

Планування самостійної роботи направлено на формування логічно вибудованої, прозорої, зрозумілої, доступної і ефективної системи організації самостійної роботи та її оцінки.

При цьому необхідно пам'ятати, що самостійна робота здобувачів виконує в навчальному процесі кілька функцій:

1. розвиваючу (підвищення культури розумової праці, привчання до творчих видів діяльності, вдосконалення інтелектуальних здібностей студентів);

2. інформаційно-навчальну (навчальна діяльність на аудиторних заняттях, непідкріплена самостійною роботою, стає мало результативною);

3. орієнтуючу і стимулюючу (процесу навчання надається прискорення і мотивація);

4. виховну (формується і розвиваються професійні якості фахівця);

5. дослідницьку (новий рівень професійно-творчого мислення).

В основі самостійної роботи здобувачів лежать наступні принципи: розвиток творчої діяльності, цільове планування, особистісно-діяльнісний підхід.

Самостійну роботу можна назвати ефективною тільки в тому випадку, якщо вона організована і реалізується в освітньому процесі як цілісна система на всіх етапах навчання.

Можна виділити кілька об'єктивних закономірностей організації самостійної роботи студентів:

- творча складова самостійної роботи зростає в міру навчання;
- в процесі організації самостійної роботи виникає потреба в методичному забезпеченні;
- застосування інформаційних технологій стає частиною організації і моніторингу самостійної роботи студентів на всіх її етапах.

У процесі самостійної роботи здобувач набуває навиків самоорганізації, самоконтролю, самоврядування, саморефлексії і стає активним самостійним суб'єктом навчальної діяльності.

Самостійна робота повинна давати важливий вплив на формування особистості майбутнього фахівця. Кожен, хто навчається самостійно планує режим своєї роботи з урахуванням часу роботи бібліотеки, профільних лабораторій, комп'ютерних класів і т.п. Він виконує самостійну роботу за особистим індивідуальним планом, в залежності від його підготовки, часу та інших умов.

Першим завданням складання розкладу, що вечір, відпочинок, сон, організації відображає час проїзд і т.п. Із позааудиторної самостійної роботи є заняття і їх характер, перерви на обід, самого початку студенту не потрібно прагнути робити відразу найважчу її частину. Доцільно вибрати щось середнє за складністю. Після цього, перейти до більш важкої роботи, легке залишивши наостанок. Розумову працю необхідно не тільки правильно організувати, а й стимулювати.

Важливо вміти підтримувати стійку увагу до досліджуваного матеріалу. Вироблення уваги вимагає значних вольових зусиль від здобувача. Стійка увага з'являється тоді, коли людина ставиться до справи з інтересом.

Слід правильно організувати свої заняття за часом: 50 хвилин – робота, 5-10 хвилин – перерва, після 3 годин роботи перерва – 20-25 хвилин. Інакше наростаюча втома спричинить нестійкість уваги. Організація активного відпочинку передбачає чергування розумової та фізичної діяльності, що відновлює працездатність людини.

Опис послідовності дій здобувача при виконанні самостійної роботи

Організацію самостійної роботи можна умовно розділити на три етапи:

1. планування навчальної діяльності та її методична підготовка;
2. здійснення цієї діяльності та її супровід;
3. контроль, аналіз результатів (з можливими змінами в плануванні самостійної роботи).

Рекомендації щодо використання матеріалів навчально-методичного комплексу навчальної дисципліни

Інформативну частину навчання складають навчальні посібники, конспекти лекцій у паперовій та електронній формі, план, зміст та методичні рекомендації до проведення практичних занять, методичні рекомендації до виконання самостійної та індивідуальної науково-дослідної роботи, перелік рекомендованої до вивчення літератури, ресурси мережі Інтернет.

У рекомендаціях до практичних занять з дисципліни міститься план занять, завдання для виконання практичних робіт та перелік питань для самостійного опрацювання матеріалу. Також зазначається короткий теоретичний коментар до кожної теми, що допомагає здобувачеві ознайомитися із сутністю питань, на основі яких базується виконання завдань практичних робіт. Окрім цього, у даних методичних рекомендаціях можна ознайомитися з питаннями, що виносяться на обговорення та списком літератури, необхідної для цілеспрямованої роботи здобувача при підготовці до наступного практичного заняття.

Рекомендації щодо роботи з літературою

Інформаційними джерелами вивчення навчальної дисципліни є ресурси мережі Інтернет і друковані підручники, посібники. Основна частина матеріалу в Інтернеті розрахована на професіоналів, тому при вивченні навчальної дисципліни спочатку необхідно користуватися літературою навчального характеру.

При опрацюванні матеріалу потрібно дотримуватись *таких правил*:

1. Зосередитися на тому, що читаєш.
2. Виділити головну думку автора.
3. Виділити основні питання тексту від другорядних.
4. Зрозуміти думку автора чітко і ясно, що допоможе виробити власну думку.

5. Уявити ясно те, що читаєш.

4. У процесі роботи над темою тлумачення незнайомих слів і спеціальних термінів слід знаходити у фаховій літературі, термінологічних словниках. Незрозумілі місця, фрази, вирази доречно перечитувати декілька разів, щоб зрозуміти їх зміст.

Після прочитання тексту необхідно:

1. Усвідомити зв'язок між теоретичними положеннями і практикою.
2. Закріпити прочитане у свідомості.
3. Пов'язати нові знання з попередніми у даній галузі.
4. Перейти до заключного етапу засвоєння і опрацювання – записам. Записи необхідно починати з назви теми та посібника, прізвища автора, року видання та назви видавництва. Якщо це журнал, то рік і номер видання, заголовок статті. Після чого скласти план, тобто короткий перелік основних питань тексту в логічній послідовності теми.

Складання плану, або тез логічно закінченого за змістом уривка тексту, сприяє кращому його розумінню. План може бути простий або розгорнутий, тобто більш поглиблений, особливо при опрацюванні додаткової літератури за даною темою. Записи необхідно вести розбірливо і чітко. Вони можуть бути короткі або розгорнуті залежно від рівня знань студента, багатства його літературної і професійної лексики, навичок самостійної роботи з книгою.

Для зручності користування записами необхідно залишати поля для заміток і вільні рядки для доповнень. Записи не повинні бути одноманітними. В них необхідно виділяти важливі місця, головні слова, які акцентуються різним шрифтом або різним кольором шрифтів, підкреслюванням, замітками на полях, рамками, стовпчиками тощо. Записи можуть бути у вигляді конспекту, простих або розгорнутих тез, цитат, виписок, систематизованих таблиць, графіків, діаграм, схем.

Поради із підготовки до поточного, проміжного та підсумкового контролю

Контрольні заходи включають поточний і підсумковий контроль знань студентів. Поточний контроль є органічною частиною навчального процесу і проводиться під час лекцій та практичних занять.

Форми поточного контролю:

- усна співбесіда за матеріалами розглянутої теми на початку практичного заняття з оцінкою відповідей здобувачів (5-10 хв.);
- письмове фронтальне опитування здобувачів на початку чи в кінці практичного заняття (5-10 хв.). Відповіді перевіряються і оцінюються викладачем у позааудиторний час;
- перевірка виконання завдань;
- тестова перевірка знань здобувачів;
- модульний контроль;
- інші форми.

2 ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ І ПОДАЛЬШОГО ОБГОВОРЕННЯ

1. Визначити предмет та об'єкт історії зарубіжних політичних вчень, місце даного курсу в системі суспільно-політичних наук, методи дослідження даної науки.

2. Пояснити співвідношення загальнолюдського і класового в історії політичної думки, причини і наслідки плюралізму вчень, напрямків, шкіл у політичній ідеології.

3. Намагатися співвідносити об'єктивне і суб'єктивне в історії зарубіжних політичних вчень.

4. Ставити запитання щодо періодизації та структури курсу, різних підходів щодо визначення терміну «політика».

5. Сформулювати взаємозв'язок історії зарубіжних політичних вчень з іншими галузями гуманітарних дисциплін і сучасними теоріями політики, а також соціально-економічну обумовленість виникнення, зміни, розвитку зарубіжних політичних вчень.

6. Визначити історико-культурні передумови виникнення буддизму, наукові дискусії навколо особистості Будди, етичні, соціальні та «атеїстичні» аспекти вчення Гаутами.

7. Встановити причини виникнення конфуціанства, особистість Конфуція, показати соціально-моральний ідеал Конфуція, його вчення про «шляхетну людину», ідеальне суспільство вчителя, концепцію державного правління, культ Неба та його суспільно-політичне значення.

8. Дискутувати щодо причин виникнення легізму, концепції державного правління Шан Яна, економічних та політичних проблем перевлаштування держави, його вчення про методи управління народом та концепцію про покарання. Обґрунтувати доцільності деспотії.

9. Відтворити життєвий шлях Каутільї та головні ідеї його трактату: соціальний та державний устрій, питання внутрішньої та зовнішньої політики, організацію дипломатичної служби, військово мистецтво, співвідношення етики та політики, політики та релігії.

10. Пояснити виникнення і розвиток політико-правових вчень в Стародавній Греції, специфіку античної картини світу у філософсько-політичному вимірі.

11. Дати загальну характеристику політичної думки Стародавньої Греції: основні напрямки, проблеми, найвидатніших представників.

11. Виявити життєвий шлях Сократа, визначити Сократа як основоположника моральної філософії, основні принципи сократівської етики, етичні чесноти, політико-правові погляди Сократа.

12. Класифікувати різноманітні форми державного устрою та державного управління. Концепція договірних стосунків між державою та громадянами.

12. Демонструвати вчення Платона про ідеї та ідеальну державу, справедливу людину й справедливу державу, зрівняння жінок у правах із чоловіками, три стани ідеальної держави, їхні функції й спосіб життя.

13. Оцінити відношення Платона до приватної власності, багатства та бідності, його уявлення про основні типи державного устрою та причини державних трансформацій, про можливість перетворення надмірної волі у надмірне рабство.

14. Виокремити погляд Аристотеля на людину як на «політичну істоту», його метод політичного аналізу та теорію походження держави.

15. Оцінити вчення про походження держави в інтерпретації римських авторів: «природну» теорію виникнення держави Полібія; «договірну» теорію Лукреція та «еклектичну» теорію Цицерона, ідею «природного відбору» та прогресивного розвитку людства Лукреція;

16. Продемонструвати римські вчення про форми державного правління, зокрема вчення Полібія про змішану форму правління як найдосконалішу, теорію держави Цицерона, його вчення про прості та перекручені форми правління, теорію падіння нравів та ідея моральної реформи Полібія, Посідонія, Саллюстія.

17. Уявлення Цицерона про ідеального громадянина («Про обов'язки»), вчення про «морально-прекрасне» або про чотири основних чесноти.

18. Брати участь в обговоренні римських вчень про ідеального правителя: аспект конкретно-історичний (або «лінія» Саллюстія) й аспект теоретичний (або «лінія» Цицерона).

19. Аналіз Середньовіччя як «епохи віри», з'ясувавши релігійний характер існування людини, законодавства, соціального устрою, суспільної та особистої моралі.

20. Продемонструвати знання про історико-культурні особливості ранньовізантійської епохи, христологічні та тринітарні філософсько-богословські суперечки IV – V ст. серед гностиків, хіліастів, аріан, несторіан, монофізитів, халкедонітів, монофелітів.

21. Визначити та описати Іоанна Златоуста як одного з отців східнохристиянської церкви та видатних проповідників християнської моралі, його концепцію «монастиря у душі» та «християнського міста», вчення про милостиню, проблему рабства у творчості Златоуста.

22. Пояснити у чому сутність «візантиноцентризму» Сінесія, його концепції імператорської влади, вирішення проблеми рабства та варварства в інтерпретації Сінесія.

23. Сформулювати у чому суть соціально-політичної та ідеологічної боротьби у Візантії IV – 1-пол. VII ст. у працях світських істориків (Амміан Марцеллін, Євнапій, Олімпіодор, Зосіма, Пріск Панійський, Прокопій Кесарійський, Агафій Мірінейський, Менандр).

24. Описати значення християнського перевороту в зміні політичної картини світу в Західній Європі та християнський тип особистості і його відношення до політики.

25. Узагальнити ідею теократичного панування у творчості Августина Блаженного, вчення про «Град Божий» і «Град Земний» як спробу обґрунтування переваги церкви перед світською державою, доводи на користь необхідності покори існуючій владі.

26. Дискутувати щодо обґрунтування законності державної влади в дусі католицизму Фоми Аквінського, його проповіді гармонії розуму та віри, світу як ієрархічної системи, виправдання корпоративної моделі суспільства.

27. Визначати вплив ідей Аристотеля на політичні погляди Фоми Аквінського, його ідеї про державу, державну владу та форми правління.

28. Адаптувати суспільний ідеал Данте Аліґ'єрі до сучасних умов життя суспільства.

29. Прояснити основні риси творчості Маттео Пальмієрі, вчення про громадянські чесноти, ідеал діяльного способу життя.

30. Висвітлити суспільну значущість праці Маттео Пальмієрі.

30. Описати підкреслення творчого потенціалу людини Маттео Пальмієрі, проблему багатства та накопичення.

31. Доповісти про Відродження як історико-культурний феномен, ідеал духовної свободи та автономії особистості, гуманізм як ідейну основу ренесансної культури і як світсько-раціоналістичний світогляд, гуманістичний зміст суспільної думки епохи Відродження.

32. Ставити запитання про соціальні утопії як відповідну реакцію на несправедливість та злочин реально існуючого світу та його політичний устрій.

33. Сформулювати відмінності між суспільно-політичною спадщиною Н. Макіавеллі та Франческо Гвіччардіні.

34. Оцінити історичні передумови реформаційного руху та ідеологічні основи Реформації, роль вчення М. Лютера про «виправдання вірою», ідеї «загального священства».

35. Представити концепції «трьох тільки» та вимога підкорення церкви світській владі.

36. Застосувати суспільний ідеал Мюнцера та зачатки республіканських ідей для характеристики сучасного стану республіканського ладу.

37. Дискутувати про реформаційні ідеї Ульріха Цвінглі, заперечення церковної ієрархії, чернецтва, віри в чистилище та індульгенції, поклоніння святым, мощам та іконам, трактування таїнства євхаристії, швейцарський патріотизм Цвінглі, засудження тиранії.

38. Адаптувати трудову етику Ж. Кальвіна до сучасних реалій.

39. Оцінити особливості ранніх буржуазних революцій і їхнє відбиття в суспільно-політичній думці XVII століття.

40. Доповісти про політичні вчення в Голландії в XVII ст., політичне вчення Гуґо де Гроота Гроція: про походження держави, суверенітет державної влади та її носіїв, принципи міжнародних відносин.

41. Обговорити особливості вчення Баруха (Бенедикта) Спінози про невідчужувані права громадян у межах дії державної влади, ставлення до форм держави.

42. Позитивно оцінити політичну теорію Томаса Гоббса, його політичну парадигму: природний стан як «війна всіх проти всіх» і місія держави як джерела цивілізованого правопорядку, «договірну теорію» походження держави, погляди на сутність і форми держави й державний суверенітет, вимогу підпорядкування церкви державі.

43. Виокремити зародження політичної ідеології лібералізму як світогляду про основні вимоги природного права (право на життя, свободу та власність), про походження, форми та завдання держави.

44. Виявити загальні риси ідеології Просвітництва.

45. Знайти вчення про народовладдя, шляхи перетворення суспільства, підтримку концепції природного права, природних законів як законів розуму у політичних поглядах Франсуа-Марі Вольтера.

46. Виправдовувати радикальний демократизм Жан-Жака Руссо, його ідеї про природне право й причини суспільної нерівності.

47. Дотримуватися географічного і соціокультурного детермінізму у теорії Шарля-Луї Монтеск'є.

48. Підготувати загальну характеристику основних напрямків північноамериканської політичної думки, характеристику політичних поглядів «федералістів»: Александра Гамільтона, Джона Адамса, Джеймса Медісона та політичну характеристику Конституції США;

49. Продемонструвати особливості американського консерватизму (збірник «Федераліст»).

50. Ставити запитання про право народу на самовизначення та переукладення суспільного договору, план конфедерації штатів.

51. Винайти ставлення до рабства, обґрунтування правомірності народної революції у трудах Томаса Джеферсона.

52. Доповісти про етико-правову концепцію політики Іммануїла Канта: зв'язок політичного і правового вчення з етикою, право і державу, мораль суспільства і моральність політик, причини походження та основні функції держави, розподіл влади і класифікація форм держави, суспільно-політичний ідеал і проект вічного миру.

53. Вибрати погляди на народ, уряд, права особи, державний примус у теоретичній концепції «замкненої торгової держави» Йогана-Готліба Фіхте.

54. Дискутувати щодо загальної характеристики основних напрямків політичної ідеології Німеччини наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

55. Виокремити співвідношення громадянського суспільства і держави, концепцію розподілу і органічної єдності властей у вченні Георга-Вільгельма-Фрідріха Гегеля.

56. Пояснити різницю між націоналізмом, расизмом і геополітикою в політико-правових вченнях Жозефа де Гобіно та Фрідріха Ратцеля та

західноєвропейським анархізмом та теорією анархічного егоїзму Макса Штірнера.

57. Описати лібералізм як провідний напрямок у суспільно-політичній думці XIX століття, творчість Бенжамена Констана про розмежування політичної й особистої волі, його критику необмеженого суверенітету народу та конституційну монархію як політичний ідеал Бенжамена Констана.

58. Упорядкувати політичні погляди представників утопічного соціалізму.

59. Показувати поширення ідей марксизму в Росії в останній чверті XIX – на початку XX ст.

60. Вдосконалити концепції держави, ідеї правової держави та громадянського суспільства.

61. Сказати про Макса Вебера як класика західної політології, його вчення про політику і політичну владу, три ідеальні типи легітимності політичної влади за М. Вебером, ідеї «раціональної бюрократії» та «плебісцитарної демократії».

62. Оцінити еволюцію ідей західноєвропейської соціал-демократії та виникнення ревізіонізму.

63. Осуджувати расистську теорію Хаустона Стюарта Чемберлена, відродження арійського духу, тевтонської культури та виправдання війн вищої німецької раси проти інших народів.

64. Дискутувати щодо політико-правової ідеології фашизму та націонал-соціалізму, тоталітарної моделі політичної системи та соціально-політичних ідей Дж. Джентіле і Б. Муссоліні.

65. Адаптувати теорію історичного процесу як боротьби націй і рас за існування і самозбереження до сучасної політичної ситуації в світі.

66. Сказати про Макса Вебера як класика західної політології, його вчення про політику і політичну владу, три ідеальні типи легітимності політичної влади за М. Вебером, ідеї «раціональної бюрократії» та «плебісцитарної демократії».

67. Оцінити еволюцію ідей західноєвропейської соціал-демократії та виникнення ревізіонізму.

68. Осуджувати расистську теорію Хаустона Стюарта Чемберлена, відродження арійського духу, тевтонської культури та виправдання війн вищої німецької раси проти інших народів.

69. Дискутувати щодо політико-правової ідеології фашизму та націонал-соціалізму, тоталітарної моделі політичної системи та соціально-політичних ідей Дж. Джентіле і Б. Муссоліні.

70. Адаптувати теорію історичного процесу як боротьби націй і рас за існування і самозбереження до сучасної політичної ситуації в світі.

3 ПИТАННЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДИСКУСІЙ, КОНКУРСІВ ТА ВІКТОРИН

Блок 1.

1. Визначте предмет та об'єкт дослідження «Історії політичних вчень».
2. Охарактеризуйте найбільш прийнятні методи дослідження «Історії політичних вчень».
3. Розкрийте суть методології «Історії політичних вчень».
4. Дисципліна «Історія політичних вчень» має тісний зв'язок з іншими дисциплінами. Обґрунтуйте.
5. Напишіть твір-есе на тему: «Значення дисципліни «Історія політичних вчень» для фахівця в галузі політології».
6. Складіть короткий виступ на тему: «Моє розуміння значення історії політичних вчень».

Блок 2.

1. З'ясуйте особливості поглядів на державу і політику в країнах Сходу.
2. Закони Ману були зводом релігійних, етичних і юридичних настанов, які можна поділити на три групи. Назвіть ці групи.
3. Відповідно до Законів Ману перша група приводів судового розгляду стосується забор'язань, що впливають із договорів. Знайдіть ці договори у тексті законів і проаналізуйте їх.
4. Обґрунтуйте власне розуміння вислову Конфуція: «Перед людиною є три шляхи до пізнання: шлях мислення – найбільш благородний, шлях наслідування – найбільш легкий і шлях особистого досвіду – найбільш важкий».
5. Прокоментуйте вислів Лао-цзи: «Держава є витвором духу, і впливати на неї не можна. Всякі спроби втручання завжди засуджені на невдачу і розбивають єдність».
6. Написати твір-есе на тему: «Що, на вашу думку, найбільш важливе у правових поглядах китайських мислителів?»

Блок 3.

1. Проаналізуйте основні етапи розвитку політичної думки в Стародавній Греції. Проілюструйте цю періодизацію конкретними ученнями.
2. Держава Платона критикується Аристотелем, а особливо Карлом Поппером. Що найбільше піддається критиці?
3. Як ви розумієте вислів Платона: «Держава - це справедливе правління кращих». Обґрунтуйте свою думку.
4. Які основні ідеї розвиває Платон у своїй праці «Держава»?
5. У чому полягає мета держави за діалогом Платона «Закони» ?
6. Аристотель поступово підходить до критичного дослідження окреслених ще до нього видів державного устрою. Назвіть їх.

Блок 4.

1. Аналізуючи набуті теоретичні знання з теми, складіть таблицю, у якій порівняйте вчення про державу Аристотеля та Марка Тулія Цицерона.

2. Висловіть своє ставлення до ідеї духовної свободи Сенеки.

3. Поясніть думку Цицерона: «Цей «істинний закон» - один і той же скрізь і завжди, і на всі народи в будь-який час буде поширюватися один вічний і незмінний закон, причому буде один спільний як би наставник і володар усіх людей - бог, творець, суддя, автор закону».

4. Поясніть, що є право за Ульпіаном?

5. Проаналізуйте значення «Інституцій» Гая у формуванні поняття права.

6. Напишіть твір есе на тему: «Які вчення Стародавнього Риму мене зацікавили найбільше і чому?»

Блок 5.

1. Аналізуючи теоретичне підґрунтя теми, порівняйте погляди на державу і право А. Блаженного та Т. Аквінського.

2 Назвіть ідеї, на підставі яких Т. Аквінського можна вважати одним із засновників теорії природного права.

3. На основі вивченого матеріалу складіть таблицю з такими структурними елементами: мислитель, праці, погляди на державу, правові концепції.

4. Обґрунтуйте концепцію фортуни (долі) Н. Макіавеллі.

5. Що, на думку Н. Макіавеллі, є необхідною умовою сильної централізованої держави? Прокоментуйте.

6. Доведіть за допомогою витягу із вчень М. Падуанського важливість верховенства закону в державі.

Блок 6.

1. Із доктрини Локка Вольтер виводить основну думку своєї моралі: завдання людини – взяти свою долю у власні руки, покращити умови свого існування, забезпечити себе, прикрасити життя науками, виробництвом, мистецтвами й хорошим наглядом за суспільством. Яке ваше ставлення до цього? Обґрунтуйте свою думку.

2 За теорією Ш. Л. Монтеск'є, право є мірою свободи. Доведіть це витягами з праць філософа.

3. Вказівки Монтеск'є про множинність чинників, які впливають на зміст і застосування законів, зараз, як і раніше, слугують основою для побудови ліберальних і конституційних теорій права, що сконцентровано відбиті у вченнях про правову державу. Підтвердіть або спростуйте цю думку.

4. Будучи прихильником договірної теорії походження держави, Руссо вважав, що внаслідок змови між багатими державна влада узаконила приватну власність, узурпувала природні права народу, і висловив думку, що народ має право розірвати цей договір, тобто повстати, повалити владу,

яка існує, й установити народний суверенітет. Підтвердіть цю думку витягами з праць.

5. Поясніть вислів «Ці закони мусять бути в такій тісній залежності від особливостей народу, для якого вони встановлені, що тільки у надзвичайно рідкісних випадках закони одного народу можуть стати придатними як закони для іншого народу». Кому він належить?

6. Продовжіть думку: «За вченням П. А. Гольбаха, закони держави – це ...»

Блок 7.

1. Визначте основні напрямки політико-правової думки США. Обґрунтуйте причини їх виникнення.

2. Т. Пейн був прибічником природного права. Підтвердіть це цитатами з його праць.

3. Т. Джефферсон вважав, що монархія і олігархія не здатні забезпечити природні права людини. Прокоментуйте, як ви розумієте його думку?

4. Які ідеї А. Гамільтона були реалізовані в Конституції США 1787 року?

5. Дж. Медісон зробив спробу з'ясувати причини соціальних конфліктів. Проаналізуйте їх.

6. Охарактеризуйте головні положення праці Дж. Адамса «На захист конституцій урядової влади в Сполучених Штатах Америки»

Блок 8.

1. Обґрунтуйте думку Г. Ф. Гегеля про співвідношення особи і держави. Підтвердіть її витягами з праць.

2. Для чого, на думку Е. Канта, існує право? Відповідь підтвердіть витягами з праць.

3. Зробіть порівняльний аналіз поглядів на право і закон Е. Канта та Г. Ф. Гегеля.

4. Продовжіть думку Канта про загальний правовий принцип: «Загальний правовий закон свідчить...».

5. Поняття «право» вживається в гегелівській філософії права в декількох основних значеннях. Яких саме?

6. Як Е. Кант розрізняє право в широкому і у вузькому розумінні слова. Доведіть своє міркування витягами з праці цього філософа.

Блок 9.

1. Кому з мислителів належить цей вислів: «... подібно до того, як люди для досягнення миру та обумовленого ним самозбереження створили штучну людину, яку ми називаємо державою, так само вони створили штучні ланцюги, які називаються громадянськими законами»? Поясніть цей вислів?

2. Прокоментуйте вислів Томаса Гоббса: «...суверен має право на все лише за умови, що, сам будучи підданим Бога, він зобов'язаний через це дотримуватися природних законів».

3. Що мав на увазі Спіноза під висловом: «...Це право визначається могутністю народу і називається верховною владою»?

4. Що, на вашу думку, піддається найбільшій критиці в працях Девіда Юма?

5. Складіть есе на тему «Хто з мислителів відстоює конституційну монархію і чому?». Обґрунтуйте свої міркування.

6. Які ідеї Джона Локка, на вашу думку, найактуальніші сьогодні?

Блок 10.

1. Охарактеризуйте конституційний проект Б. Константа.

2. Розкрийте суть теорії утилітаризму І. Бентама.

3. Як А. Токвіль розуміє демократію?

4. Як співвідноситься особа і держава в працях В. Гумбольта?

5. Продовжіть думку: згідно з класичною дефініцією Декларації прав людини і громадянина свобода розуміється, як «право робити все, що...».

6. Продовжіть думку В. Гумбольта: «Якщо кожен сподівається на турботливу допомогу держави...».

Блок 11.

1. Продовжіть думку О. Конта: «Розумна політика не може ставити собі за мету ...».

2. Як коротко можна охарактеризувати суть позитивізму?

3. Які вислови Р. Ієрінга ви вважаєте найактуальнішими? Проілюструйте свою думку витягами з праць.

4. Прокоментуйте вислів Р. Ієрінга: «Мета права є мир, а засіб - боротьба. Поки на право будуть посягання з боку неправда, а це триватиме вічно, доти воно назавжди буде пов'язане з боротьбою. Життя права є боротьбою - боротьбою народів, урядів, станів, індивідів. Усе право у світі є наслідком боротьби».

5. Що мав на увазі Г. Кельзен, коли говорив: «Якщо є А, то повинно бути Б»?

Блок 12.

1. Зробіть порівняльний аналіз анархізму та лібералізму як напрямів в політико-правовій думці.

2. Які альтернативні анархізму течії політичної і правової думки ви знаєте? Проаналізуйте їх суть.

3. Продовжіть думку: «Прудонізм –це...».

4. У чому полягають головні розбіжності в поглядах анархістів та марксистів? Обґрунтуйте свою відповідь.

5. У чому суть анархоколективізму М. Бакуніна?

6. П. Кропоткін вважав взаємну допомогу чинником розвитку. Як ви це можете довести або спростувати?

4 ДОДАТКОВІ ЗАВДАННЯ ПО ТЕМАХ

4.1 Завдання до теми «Історія зарубіжних політичних вчень як складова науки про політику»

Завдання 1. Закінчіть речення:

1. Соціально-філософська і логіко-теоретична основа; онтологічна, аксіологічна, деонтологічна та гносеологічна характеристика; понятійно-категоріальний апарат; програмні положення є складовими структури ...
2. До одвічних проблем історії політичних вчень належать такі, як ...
3. Причини і наслідки розмаїття вчень, напрямків, шкіл та тенденцій у політичній ідеології полягають у тому, що...
4. Соціальна сутність будь-якої політичної доктрини виявляється в тому, що ...
5. До закономірностей розвитку політичних вчень належать такі, як ...
6. Об'єктом історії політичних вчень є...

Завдання 2. Відомо, що система методів складається з великого арсеналу методів, що використовуються в процесі пізнання змісту політичної доктрини. Нижче наведено п'ять груп методів. Вкажіть назву кожної з цих груп методів:

1. Логічний, догматичний, метод класифікації (систематизації), узагальнення, аналізу і синтезу, дедукції та індукції, аналогії, порівняння та протиставлення, гіпотетико-дедуктивний метод – це група ... методів.
2. Діалектичний, феноменологічний, герменевтичний, метод лінгвістичного аналізу – це група ... методів.
3. Синхронний, хронологічний, діахронний (метод періодизації), порівняльно-історичний, ретроспективний – це група ... методів.
4. Порівняльно-правовий, логіко-юридичний, метод нормативно-догматичного аналізу, тлумачення права – це група ... методів.
5. Структурно-системні, статистичні, моделювання, методи соціальної психології – це група ... методів.

Завдання 3. В навчальній літературі виділено такі функції історії політичних вчень. Сформулюйте назву кожної з них:

А) ... функція полягає в пізнанні і поясненні політичних доктрин, вчень на всіх історичних етапах розвитку держави.

Б) ... функція полягає в тому, що історія політичних вчень, спираючись на вже відоме знання, у процесі дослідження вчень і доктрин в нових історичних умовах відкриває нові тенденції, особливості і закономірності державно-правового життя суспільства.

В) ... функція полягає у тому, що історія політичних вчень на основі усталених тенденцій розвитку явищ, що досліджуються, формулює гіпотези щодо їх стану на оглядне майбутнє.

Г) ... функція полягає у тому, що історія політичних вчень розвиває повагу до історичних традицій свого народу, сприяє формуванню патріотизму.

Д) ... функція полягає у тому, що історія політичних вчень розвиває правову і політичну культуру індивіда.

4.2 Завдання до теми «Політичні вчення Стародавньої Греції»

Завдання 1. Знайдіть відповідність між наведеними поняттями:

1. Ренесанс	а. Буржуазні відносини
2. Гносеологія	б. Період історії з XV-XVI ст. до поч. XX ст.
3. Античність	в. Відродження
4. Капіталістичні відносини	г. Вчення про пізнання
5. Новий час	д. Стародавня Греція та Рим
6. Новітня історія	е. Період історії з IV - V ст. до поч. XVI ст.
7. Середньовіччя	є. Період у історії з 1918 р. по наш час

Завдання 2. Заповніть таблицю:

<i>Мислитель</i>	<i>Роки життя</i>	<i>Головні праці</i>	<i>Ключові ідеї</i>
1. Платон			
2. Аристотель			
3. Демокріт			

Завдання 3. Закінчіть речення:

1. Платон був учнем ... , а Аристотель – учнем ...
2. У процесі реформи було скасовано боргову кабалу та викуплені з рабства афіняни, було засновано Раду чотирьохсот і афінські громадяни поділені на майнові розряди, був заснований суд присяжних. Ці кроки у життя запровадив ...

3. Громадянський колектив поліса був перетворений на общину «рівних»; чоловіки ставали воїнами і не мали права займатися тим, що вело до особистого збагачення; життя індивіда повністю регламентувалося; Народні Збори скликалися геронтом або царем і лише ті могли там виступати; був утворений орган – Герусія, який обмежував царську владу. Ці реформи провів ... у ... році.

4. Приділяючи особливу увагу проблемі морального обґрунтування політики і законів, Сократ убачав основу благополуччя держави в непорушності законів, у підпорядкуванні громадян законам. Тому запроваджена ним і підтримана Платоном та Аристотелем традиція розглядає політику і мораль, що спрямовані на досягнення суспільного блага, у ...

5. Цей мислитель умовами благополуччя будь-якого поліса вважав торжество справедливих («хороших») законів, беззаперечну повагу до них (після поваги до богів і демонів) за переконаннями, повну законослухняність як найвищу чесноту, закликав «зберігати вірність батьківським звичаям і встановленням, навіть якщо вони трохи гірші від встановлень інших полісів, бо легковажна відмова від існуючих законів і схильність до нововведень аж ніяк не корисні і не є порятунком». Автором цих поглядів був ...

Завдання 4. Прочитайте уривки з наведених нижче праць Платона «Держава» і Аристотеля «Політика». Дайте відповідь на такі питання.

Питання 1. Чи є відмінності у поглядах цих авторів на походження держави? Якщо так, то в чому саме?

Держава... виникає тоді, коли кожен з нас не здатен задовільнити себе, позаяк має багато в чому потреб... Кожна людина заради їх задоволення звертається то до одної, то до іншої людини. Маючи потреби у різних речах, багато людей збираються разом, аби спільно мешкати і надавати допомогу один одному: таке спільне помешкання має в нас назву держави. [Платон]

(...) будь-яка держава являє собою свого роду спілкування, а воно завжди зорганізується задля якогось блага ...

(...) спілкування, що виникло природним шляхом заради задоволення повсякденних потреб, є сім'я.

(...) спілкування, що охоплює декілька сімей і що має на меті задоволення не тільки короткотермінових потреб, – це поселення.

Суспільство, що має у своєму складі кілька поселень, цілком є держава, яка досягла повною мірою свого якісно зрілого стану і яка виникла для потреб життя...

Отож, будь-яка держава – це продукт природного виникнення, так само як і первинні спілкування: вона є їх завершенням. [Аристотель]

Питання 2. На думку Платона, хто і якою якістю повинен володіти, аби держава була досконалою?

(...) держава, що заснована відповідно до своєї природи, суцільно була б мудрою лише завдячуючи зовсім незначній складовій свого населення, що перебуває на чолі її, та завдяки її знанню.

Питання 3. Чи можна вважати, що Платон принижував роль жінки у державних справах?

(...) не може бути такого, щоб у справах державотворення не доручати яку-небудь справу жінці лише тому, що вона жінка, або чоловіку лише тому, що він чоловік. Однакові природні властивості є як у представників тієї, так іншої статі, і за своєю природою як жінка, так і чоловік можуть брати участь у всіх справах, однак, жінка при цьому є слабшою порівняно з чоловіком.

Питання 4. Який головний критерій оцінки діяльності політика сформулював Платон? На що вона має у першу чергу бути зорієнтованою?

Чи може існувати більше зло для держави, аніж те, що веде до втрати її єдності і розкладу її на велику купу частин? Чи може бути більше благо, аніж те, що консолідує державу і сприяє її єдності?

— З нашого погляду, не може бути.

— А консолідує спільність переживання задоволення або скорботи, коли майже всі громадяни однаково радіють або засмучені, якщо що-небудь виникає або зникає.

— Безумовно.

Питання 5. Чи можете ви погодитись з таким твердженням Платона?

(...) надмірна свобода, напевно, і для окремої людини, і для держави обертається не чим іншим, як надзвичайним рабством.

Питання 6. На підставі чого Аристотель міг дійти такого висновку?

(...) людина за своєю природою є істота політична.

Питання 7. Чому Аристотель надає перевагу приватній власності?

Власність має бути спільною лише у відносному смислі, а назагал – вона має бути приватною. Адже коли турбота про неї поділена між різними людьми, то поміж них можуть виникнути взаємні непорозуміння; і навпаки, більшу вигоду слід очікувати у разі, якщо кожен піклуватиметься про те, що саме йому належить.

Питання 8. Який критерій відрізняє, на погляд Аристотеля, правильні форми правління від неправильних?

Монархічне правління, що має на меті загальну користь, ми звичайно називаємо царською владою; владу небагатьох, але більше ніж однієї людини, – аристократією (або ж тому, що правлять кращі, або тому, що вони прагнуть як до загального блага держави, так і до власного блага); а коли ж задля загального блага править більшість, тоді ми йменуємо це

поняттям ... політія. Відхилення від зазначених форм правління є такі: тиранія – від царської влади, олігархія – від аристократії; демократія – від політії. Тиранія – це монархічна влада, що побудована з огляду на інтереси однієї людини; олігархія задовольняє інтереси заможних громадян; демократія – інтереси неімущих; проте жодна з них не відповідає загальному для всіх благу.

Питання 9. Який соціальний клас, за Аристотелем, є фундаментом стабільності у державі і чому саме він?

У кожній державі є три частини: дуже заможні; надто неімущі і треті, що посеред них. Ті, що належать до першого стану, стають переважно нахабними і мерзотниками. Ті, хто належать до другого стану, часто-густо стають злодіями і дрібними мерзотниками. При чому злочини скоюються або через нахабство, або ж – внаслідок підлості. Крім того, люди з цих двох верств ніяк не уникають влади, а навпаки, палко прагнуть отримати її; проте усе вказане завдає шкоди державам.

Отож, стає зрозумілим, що найкращим державним спілкуванням є те, яке досягається за участю середнього стану; й ті держави мають добрий устрій, в яких саме середній стан представлений у найбільшій кількості, де він – у кращому разі – сильніший за обидві крайнощі або ж принаймні сильніший кожної з них по окремоті.

Питання 10. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Аристотеля, що «найкращий державний устрій той, організація якого надає можливість кожній людині жити безтурботно і щасливо»?

4.3 Завдання до теми «Політичні вчення Стародавнього Риму»

Завдання 1. Знайдіть відповідність між поняттям і дефініцією:

Поняття:

1. епікуреїзм
2. стоїцизм
3. республіка
4. імперія
5. монотеїзм
6. юриспруденція

Дефініції:

А) вчення, яке проповідувало безпристрасність, непохитний моральний обов'язок чесно виконувати покладену на людину справу, панування невблаганного закону у світі, чим наперед визначені всі події

Б) вчення, яке проповідувало, що моральне життя потребує дотримання міри в усьому, що справедливість полягає у тому, щоб не шкодити іншому і не зазнавати шкоди від іншого, що для досягнення щастя слід якомога менше втручатися у політичні справи

В) історична форма державно-політичного утворення, всередині якого цілі народи чи нації вважаються панівними або підлеглими,

взаємовідносини між котрими забезпечуються силою, політичним співробітництвом, економічною, соціальною чи культурною залежністю

Г) форма державного правління, за якої верховні органи державної влади обираються на певний термін, з окресленими законом повноваженнями

Д) віровчення про існування єдиного Бога – Творця всього суцього, видимого і невидимого, творіннями якого є всі інші істоти, як духовні так і фізичні

Е) система знань про об'єктивні закономірності (необхідності) і випадковості виникнення, розвитку і функціонування права і держави в їхній структурній єдності, про їхнє місце і роль у суспільному житті

Завдання 2. Заповніть таблицю:

<i>Мислитель</i>	<i>Роки життя</i>	<i>Головні праці</i>	<i>Ключові ідеї</i>
1. Цицерон			
2. Полібій			
3. Сенека			
4. Тертуліан			
5. Марк Аврелій			
6. Ульпіан			
7. Епіктет			

Завдання 3. Закінчіть речення:

1. Кодифікація державного закону від народу (*lex publica*) у Стародавньому Римі, що являла собою збірку законів, які регулювали практично всі галузі життя, отримала назву ... і була ухвалена Народними зборами у ... – ... роках.

2. Збірник імператорських конституцій, що побачив світ у 533 році і що складався з 12 книг, де була переглянута, систематизована і зведена в єдине ціле вся попередня юридична література, отримав назву ...

3. Ранньохристиянські твори (частина Біблії), що оповідають про земне життя засновника християнства Ісуса Христа, називаються ...

4. У праці «Про державу» сказано, що держава є надбанням народу, а народ це не будь-яка спільнота людей, зібраних разом в який-небудь спосіб, а об'єднання багатьох людей, пов'язаних між собою згодою у питаннях права і спільністю інтересів. Таке визначення належить ...

5. Популяри опиралися на підтримку простого народу, протиставляли себе старій аристократії і були ідеологічними супротивниками ... Етап в історії країн Східного Середземномор'я з часу походів Олександра Македонського (334-323 рр. до н. е.) до завоювання цих країн Римом, називається ...

6. Богиня правосуддя в римській міфології – це ...

Завдання 4. Прочитайте уривки з праць Цицерона «Про державу», «Про закони». Дайте відповіді на такі питання:

Питання 1. Яку роль у функціонуванні держави Цицерон відводить праву?

Отож, якщо закон є єдина ланка громадянського суспільства, а право, що визначене законом, є однакове для всіх, то на якому праві може базуватися суспільство громадян, коли їх положення не є однаковим? І насправді, якщо люди не погоджуються зрівняти майно, якщо за своїми розумовими здібностями всі люди не можуть бути однаковими, то права громадян однієї і тієї ж держави за будь-яких обставин мають бути однаковими. Адже держава є ніщо інше, як загальний для всіх правопорядок.

Питання 2. На яких принципах має базуватися розумне правління у державі?

(...) якщо [держава] керуватиметься випадковістю, вона загине так само скоро, як загине корабель у разі, коли біля керма опиниться рульовий, призначений шляхом жеребкування. Тому, якщо вільний народ вибере людей, щоб ввірити їм себе, – а вибере він, якщо лише піклується про своє благо тільки найкращих людей,

– то благо держави, поза сумнівом, буде вручено мудрості найкращих людей. Бо багатство, знатність, вплив – за відсутності мудрості й уміння жити і керувати іншими людьми – призводять лише до безчестя і зарозумілої гордості, і немає потворнішої форми правління, ніж та, при якій грошовиті люди вважаються найкращими. А що може бути прекрасніше за положення, коли державою править доблесть; коли той, хто керує іншими, сам не перебуває у полоні пристрастей, не нав'язує людям законів, за якими сам не хотів би жити...

(...) рівноправ'я, до якого так прив'язані вільні народи, не можна досягти і сама так звана рівність є вкрай несправедлива. І дійсно, у разі, якщо людям, що займають вище положення, і людям, що займають нижче положення, – а такі завжди бувають серед кожного народу – виявляється однакова пошана, то така рівність вищою мірою є несправедлива.

Питання 3. Яке значення для держави має загальна згода людей щодо деяких фундаментальних засад їх суспільно організованого життя та спільності їх інтересів?

Те, що музиканти звать гармонією в співі, в державі є згода – цей найтісніший і найкращий зв'язок, що забезпечує безпеку в кожній державі і що жодним чином неможливий без справедливості.

Народ це не будь-яка множина людей, а така множина, яка об'єднана згодою щодо права та спільністю інтересів.

(...) справедливість – єдина чеснота, що не замкнена в собі і не прихована, але цілковито виявляє себе і схильна до гарних вчинків заради того, щоб приносити якомога більшу користь.

Що справедливо стосовно окремих осіб, то справедливо і відносно народів: не знайдеться держави, настільки нерозумної, щоб вона не

вважала за краще несправедливо повелівати, аніж не бути у рабстві по справедливості.

Питання 4. Чи може бути абсолютною воля народу, коли йдеться про справедливе правління?

Справжній закон – це розумне положення, що відповідає природі й що поширюється на всіх людей; воно постійне, одвічне, що закликає до виконання обов'язку, наказуючи, забороняючи, від злочину відлякує; воно, однак, нічого, коли це не потрібно, не наказує чесним людям і не забороняє їм і не впливає на безчесних, наказуючи їм що-небудь або забороняючи.

[Сципіон]: Коли народ, як кажуть, вершить всім і в його владі знаходиться все, коли натовп прирікає на страту всякого, кого захоче, коли людей піддають гонінням, коли грабують, захоплюють, марнують все, що тільки захочуть, то чи можеш ти, Лелій, і тоді заперечувати, що це є держава, раз усе належить народу, так як ми домовилися вважати, що держава є «надбаня народу»?

[Лелій] : Жодній державі не відмовлю я в цій назві з такою легкістю, як саме такій, в якій все цілком перебуває в повній владі натовпу.

(...) я не розумію, чому поняття держави більш застосовується до пануванню натовпу; бо, по-перше, як на мене, народом є тільки така спільність, яку утримує гуртом згода щодо прав. [у протилежному разі] така спільність людей є тиран, так само як це була б одна людина, і навіть більш огидний.

4.4 Завдання до теми «Західноєвропейські політичні вчення епохи Середньовіччя»

Завдання 1. Знайдіть відповідність між поняттям і дефініцією:

Поняття:

1. теократія
2. провіденціалізм
3. теологія
4. томізм
5. єресь
6. схоластика

Дефініції:

А) свідоме відхилення від загальноприйнятого релігійного вчення, що передбачає інший підхід до церковної догматики і вихід із складу традиційної церкви

Б) філософське й богословське вчення середньовічного філософа-схоласта Фоми Аквінського, за яким розум повинен підпорядковуватися вірі, а філософія – релігії

В) сукупність релігійних доктрин про суть і дію Бога, побудованих на основі ідеалістичного світогляду і представлених у вигляді текстів, що приймаються як божественне одкровення

Г) релігійно-філософський принцип, згідно з яким розвиток суспільства є виявом волі Бога відповідно до наперед визначеної ним мети

Д) тип релігійної філософії, для якого характерне принципове панування теології над усіма іншими формами пізнання, знання

Е) форма державного правління, за якої влада зосереджена в руках духовенства

Завдання 2. Заповніть таблицю:

<i>Мислитель</i>	<i>Роки життя</i>	<i>Головні праці</i>	<i>Ключові ідеї</i>
1. Августин Блажений			
2. Фома Аквінський			
3. Марсилій Падуанський			

Завдання 3. Закінчіть речення:

1. Світоглядним стрижнем соціально-філософських творів доби Середньовіччя в Європі було ...

2. Концепцію двох градусів: граду Божого і граду земного сформулював ...

3. Центральним пунктом середньовічних доктрин був принцип «немає влади не від Бога, існуюча влада Богом установлена». У відповідності до цього один меч церква зберігала при собі, інший вручала правителям, щоб ті могли вершити земні справи і водночас виконувати волю церкви. Така доктрина отримала назву ...

4. Главою католицької церкви є ...

5. Остаточне розділення християнської церкви на католицьку і православну відбулося у ... році

6. Правитель, який панує всупереч законам Бога і моралі, який перевищує свою компетенцію, вторгаючись, наприклад, в область духовного життя людей або обкладаючи їх надмірно важкими податками, – такий правитель перетворюється на тирана. Так як тиран дбає тільки про свою вигоду і не хоче знати загальної користі, зневажає закони і справедливість, то народ, на думку Фоми Аквінського, може ...

7. Марсилій Падуанський вважав, що держава виникла в процесі поступового ускладнення форм людського співжиття. Спочатку сім'ї об'єднуються в роди, потім роди – в племена, на базі яких виникають міста

і в кінцевому підсумку – держава, що ґрунтується на спільній згоді всіх її громадян і має на меті їхнє спільне благо. Джерелом будь-якої влади в суспільстві виступає народ, і від нього виходить влада як світська, так і духовна. Тому саме народ є носієм ...

Завдання 4. Вкажіть, яку з ересей в християнстві (аріанство, несторіанство, богомільство, вчення гуситів чи таборитів) характеризують такі погляди:

1. Христос не мав свого буття до того часу, допоки не був створений Богом-Отцем, і тому Христос не є рівним, а є нижчим за Бога-Отця.

2. Діва Марія народила людину, яка згодом, здолавши людську слабкість, піднеслася до сина Божого (месії); тому в постаті Христа людське і божественне начала перебувають лише у відносному з'єднанні, ніколи повністю не зливаючись.

3. Багатство є диявол. Селяни вимушені перебувати в кабалі слуг диявола, які захопили кращі землі. Слід визнавати тільки пости, взаємну сповідь і молитву «Отче наш».

4. Критика прагнення римських пап до багатства й політичної влади, відхилення католицької церкви від євангельських ідеалів «апостольської бідності», проповідь абсолютного ненасилля, відмова від брехні і практики давати клятву.

5. Ідеалом державного устрою є демократична республіка без світської та духовної ієрархії. Основою суспільної організації мають бути громади, причому, різні, які відрізняються між собою,

– військові, сімейні.

4.5 Підсумковий тест № 1

1. Давньогрецький автор, який прагнув на основі раціонального підходу тлумачити уявлення про морально-правові засади у людських стосунках

1.1. Фалес

1.2. Солон

1.3. Гомер

1.4. Хілон

2. На думку Аристотеля, виникнення держави відбулося

2.1. завдяки волі богів

2.2. шляхом поєднання індивідів у сім'ї, сімей – у роди і т.д., тобто, шляхом природного розвитку

2.3. через захоплення завойовниками слабких племен

2.4. як наслідок поєднання між собою сусідських територіальних спільнот.

3. *Період розквіту давньогрецьких політичних і правових учень припадає на час, коли творили*
  - 3.1. Фалес, Анаксимен, Анаксимандр
  - 3.2. Гомер, Гесіод
  - 3.3. Сократ, Платон, Аристотель
  - 3.4. Епікур, Діоген, Плотін
4. *Автором діалогу «Закони» є*
  - 4.1. Платон
  - 4.2. Аристотель
  - 4.3. Демокріт
  - 4.4. Цицерон
5. *Найкращою формою правління Аристотель вважав*
  - 5.1. аристократію
  - 5.2. демократію
  - 5.3. тиранію
  - 5.4. політію
6. *Досконала модель держави у Платона має назву*
  - 6.1. демократична
  - 6.2. ідеальна
  - 6.3. республіканська
  - 6.4. олігархічна
7. *Працю «Сума теології» написав*
  - 7.1. Фома Аквінський
  - 7.2. Августин Блаженний
  - 7.3. Фалес Мілетський
  - 7.4. Марсилій Падуанський
8. *У своїй праці поділив світ на царство Божьє та царство земне*
  - 8.1. Фома Аквінський
  - 8.2. Августин Блаженний
  - 8.3. Фалес Мілетський
  - 8.4. Марсилій Падуанський
9. *Тезу про те, що «у кожній справі є дві протилежні думки; треба тільки вміти підібрати аргументи pro (за) і contra (проти)», сформулював видатний представник софістики*
  - 9.1. Протагор
  - 9.2. Горгій
  - 9.3. Продік
  - 9.4. Антифон
10. *Давньоримський діяч, який вважав, що головним призначенням держави має бути охорона майна, підтримання порядку та управління приєднаними територіями*

- 10.1. Плутарх
- 10.2. Юлій Цезарь
- 10.3. Тиберій
- 10.4. Цицерон
11. *В основі права (за Цицероном) лежить притаманна природі*
  - 11.1. справедливість
  - 11.2. воля правителя
  - 11.3. розумність людини
  - 11.4. ієрархічна будова світу
12. *Як стверджував М. Падуанський, власне політична влада виникає в*
  - 12.1. сім'ї
  - 12.2. суспільній общині
  - 12.3. державі
  - 12.4. церкві
13. *Доктринальною основою різноманітних теократичних теорій, які обґрунтовували політичні посягання церкви у Європі доби Середньовіччя, стала*
  - 13.1. антична філософська спадщина
  - 13.2. католицька релігія
  - 13.3. напрацювання римських юристів
  - 13.4. місіонерська діяльність чернечих орденів
14. *Уперше виникають два поняття – природниче право та право, встановлене людьми, тобто, природне і позитивне право – у творчості давньогрецького мислителя*
  - 14.1. Гомера
  - 14.2. Гесіода
  - 14.3. Геродота
  - 14.4. Горгія
15. *Початок доби європейського Середньовіччя припадає на*
  - 15.1. перше століття
  - 15.2. п'яте століття
  - 15.3. сьоме століття
  - 15.4. дев'яте століття
16. *Фома Аквінський найкращою формою держави вважав*
  - 16.1. аристократію
  - 16.2. демократію
  - 16.3. плутократію
  - 16.4. монархію
17. *Засновник томізму – вчення, що згодом стало офіційною доктриною католицької церкви*

- 17.1. Аристотель
- 17.2. Августин Блажений
- 17.3. Фома Аквінський
- 17.4. Римський Папа Григорій V
- 18. *Поняття «єресі» позначало в добу Середньовіччя*
  - 18.1. відхилення від затверджених церквою правил і норм у віровченні та культовій практиці
  - 18.2. особливу верству людей, які готувалися до чернечого життя
  - 18.3. найменування церковного ритуалу при освяченні майна
  - 18.4. різновид духовної літератури, у центрі якої розповідь про рай та пекло
- 19. *Поняття «провіденціалізм» позначає*
  - 19.1. передвизначеність подій у світі волею Бога
  - 19.2. зібрання вищих церковнослужителів для вирішення важливих питань
  - 19.3. принцип старшинства в церковній ієрархії
  - 19.4. ритуал, здійснюваний при прощаванні з померлим

4.6 Підсумкове творче завдання

Прочитайте уривки з класичних праць Платона «Закони» і Аристотеля «Політика». Порівняйте їхні погляди на модель ідеальної держави і особливо – на відносини власності в ній:

Так як у державах... відбувалася боротьба за владу, то переможці привласнювали виключно собі всі державні справи – настільки, що переможеним, як самим, так і їх нащадкам, не давали щонайменшої частки в управлінні. Усе життя вони були насторожі один проти одного, бо боялися, що хтось повстане, захопить владу і пригадає їм тоді минулі злодіяння. Але подібний стан речей, як ми стверджуємо, не є державний устрій: неправильні ті закони, що встановлені не заради загального блага всієї держави в цілому.

Ми визнаємо, що там, де закони встановлено в інтересах кількох людей, йдеться не про державний устрій, а лише про внутрішні чвари і те, що вважається там справедливістю, носить марно це ім'я. Я бачу близьку загибель тієї держави, де закон не має сили і перебуває під чиєюсь владою. А там, де закон це владика над правителями, а вони є його раби, я вбачаю порятунок держави і всі блага, які тільки можуть дарувати державам боги.

(...) держава ретельним чином дотримується древнього вислову, що свідчить, що у друзів насправді все загальне. Чи існує у наш час де-небудь і чи буде колись у майбутньому, щоб загальними були дружини, діти, все

майно і щоб вся власність, що іменується приватною, всіма засобами була всюди усунена з життя?

По одних і тих же причинах всі радітимуть або засмучуватимуться, а закони по змозі згуртують в єдину цілу державу, вище за яке в сенсі чесноти, правильності і блага ніхто ніколи не зможе встановити. Якщо таку державу розбудують де-небудь боги або сини богів і мешкатиме в ній більш ніж одна людина, то це – обитель радісного життя.

Більшість... вважає, ніби хороший законодавець повинен прагнути бачити свою державу великою; ніби він дає хороші закони, думаючи про те, щоб держава була якомога багатшою, щоб вона володіла золотими і срібними копальнями і володарювала над більшістю держав як на морі, так і на суші. Треба було б додати: належний законодавець повинен прагнути до того, щоб його держава була найкращою і щасливішою.

Залежно від величини майна треба встановити чотири класи, назвавши їх: перший, другий, третій, четвертий або абияк інакше. Громадяни або перебувають в своєму класі, або, розбагатівши або збіднівши, переходять в належний кожному з них клас. Крім того, я встановив би як витікаючий з попереднього і наступний вигляд закону: адже ми стверджуємо, що в державі, не причетній найбільшій хворобі, правильнішою назвою якої була б «міжусобиця» або «розбрат», не має бути ні тяжкої бідності серед деяких громадян, ні у свою чергу багатства, бо бідність і багатство взаємно породжують одне одного.

Ось і треба тепер законодавцеві встановити межі бідності і багатства. Але ми повинні взагалі мати на увазі ще ось що: всьому вказаному зараз навряд чи коли-небудь випаде слухна нагода для здійснення, так, щоб все сталося по нашому слову. Чи знайдуться люди, які не обуряться подібним устроєм суспільства і які протягом всього життя стануть дотримуватись встановленої помірності в майні і народженні дітей, про що ми згадували раніше, або люди, які розлучаться із золотом... [Платон]

(...) належить розглянути питання про власність. Як вона має бути організована в тих, хто прагне мати найкращий державний устрій, – чи повинна власність бути загальною або не загальною? Це питання можна, мабуть, розглядати і не у зв'язку із закономірностями, що стосуються дітей і дружин. Маю на увазі наступне: якщо навіть діти і дружини, як це у всіх прийнято тепер, повинні належати окремим особам, то чи буде краще, якщо власність і користування нею будуть загальними?

Оскільки рівності в роботі і в отримуваних від неї результатах досягти не можна – навпаки, стосунки тут нерівні, – то неминуче це викликає нарікання стосовно тих, хто багато отримує, хоча і мало працює, в тих, хто менше отримує, а працює більше. Взагалі нелегко жити разом і брати спільно участь у всьому, що стосується людських взаємин, і особливо в даному разі.

Влада, на його [Платона] думку, повинна завжди знаходитися в руках одних і тих же. Проте це служить джерелом обурення навіть у

людей, що не володіють підвищеним відчуттям власної гідності, тим більше – у людей гарячих і войовничих. Ясно, що, з його [Платона] точки зору, необхідно, щоб влада знаходилася в руках одних і тих же: адже «божественне золотце» не домішене в душі то одних, то інших людей, воно завжди в душах одних і тих же.

Адже поняття щастя не належить до тієї ж категорії, що і поняття парного числа: сума може скласти парне число за наявності непарних доданків, але відносно щастя так бути не може. І якщо вартіві не щасливі, то хто ж тоді щасливий? Адже не ремісники ж і вся маса тих, що займається фізичною працею. [Аристотель]

4. 7 Завдання до теми «Політичні вчення епохи Відродження та Реформації»

Завдання 1. Знайдіть відповідність між поняттям і дефініцією:

Поняття:

1. макіавеллізм
2. протестантизм
3. гуманізм
4. Ренесанс
5. суверен
6. державний суверенітет

Дефініції:

- А) особа, що наділена вищою державною владою, монарх
- Б) повновладдя й незалежність держави, що полягають у її праві на власний розсуд вирішувати свої внутрішні й зовнішні питання
- В) система ідей і поглядів на людину як на найбільшу соціальну цінність, створення умов для її повноцінного життя і фізичного та духовного розвитку
- Г) політика, яка здійснюється підступними методами, не гребує нічим заради досягнення мети. Назву отримала від імені політичного діяча Флорентійської республіки, який висунув принцип політичного реалізму, що передбачав урахування в політиці справжніх умов дійсності, реальності, підкорення політичних дій практичним інтересам і байдуже ставлення до абстрактних норм моралі і вимог релігії
- Д) напрям у християнстві, що відокремився у XVI ст., основною ідеєю якого є наголос на тому, що спасіння досягається винятково вірою у викупну жертву Ісуса Христа, який заперечував поділ віруючих на духовенство і мирян, необхідність молитов за померлих, поклоніння Богородиці й святим, почитання мощів, ікон та інших реліквій
- Е) період з кінця XIV до початку XVI століття, коли в європейських країнах, поширюючись поступово з Італії на північ континенту,

відбувалося своєрідне відкриття наново античної культурної спадщини після майже тисячолітнього забуття

Завдання 2. Закінчіть речення

1. Одна з верств вільного населення Стародавнього Риму, яка до III ст. до н. е. не мала громадянських і політичних прав, назвою якої у Новий час скористалися для позначення робітничого класу, – це ...

2. Середні верстви міського населення доби Середньовіччя, які з часом стали соціальною основою для формування класу буржуазії, – ...

3. Спосіб виробництва матеріальних благ, заснований на приватній капіталістичній власності на засоби виробництва, називають ...

4. У католицизмі практика звільнення від тимчасової кари за гріхи, в яких грішник вже покаявся і вина за які вже прощена в таїнстві сповіді, йменується як ...

5. Звільнення суспільних відносин від впливу релігії, в тому числі шляхом перетворення церковної власності (головним чином, земельної) на власність світську, державну, позначається як ...

Завдання 3 . Прочитайте уривки з наведених нижче праць «Государ» Н. Макіавеллі, «Напучення у християнській вірі» Ж.Кальвіна, «Шість книг про державу» Ж. Бодена. Дайте відповіді на такі питання:

Питання 1. Чим, на думку Н. Макіавеллі, має керуватись правитель у своїх діях?

Государ, якщо він хоче зберегти владу, повинен набути вміння відступати від добра і користуватися цим умінням з огляду на потребу.

(...у) наш час великі справи удавалися лише тим, хто не прагнув держати даного слова і вмів, кого потрібно, обвести довкола пальця; такі государі кінець кінцем досягали успіху куди більше, ніж ті, хто ставив на чесність.

(...) розумний правитель не може і не повинен залишатися вірним своїй обіцянці, якщо це шкодить його інтересам і якщо відпали причини, що спонукали його дати обіцянку.

Питання 2. Які якості правитель має демонструвати народу і чому саме такі?

Треба бути в очах людей жалісливим, вірним слову, милостивим, щирим, благочестивим – і бути таким насправді, бо люди переважно судять по вигляду. Але внутрішньо треба зберігати готовність проявити і протилежні якості, якщо це виявиться необхідно. Про дії всіх людей, а особливо государів, з яких в суді не запитаєш, кажуть по результату, тому хай государі прагнуть зберегти владу й отримати перемогу.

Питання 3. Що може викликати презирство до правителя?

Презирство государі збуджують непостійністю, легковажністю, зніженістю, легкодухістю і нерішучістю. Цих якостей треба остерігатися як вогню, стараючись, навпаки, в кожній дії виявляти великодушність, безстрашність, ґрунтовність і твердість. Рішення государя відносно приватних справ підданих мають бути безповоротними; і думка про нього

має бути такою, щоб нікому не могло прийти в голову, що можна обдурити або перехитрити государя. До правителя, що вселив про себе таке поняття, будуть ставитись з поштивістю.

Питання 4. Чи погоджуєтесь Ви з поглядом Н. Макіавеллі, що правителю... «добрими справами можна накликати на себе ненависть так само, як і поганими»?

Питання 5. Які принципи відносин влади і суспільства проглядаються у нижче наведеному твердженні Н. Макіавеллі? В яких функціях сучасної держави вони реалізуються?

Государ повинен також виявляти себе захисником талантів, шанувати обдарованих людей, надавати шану тим, хто відзначився в якому-небудь ремеслі або мистецтві. Він повинен спонукати громадян спокійно займатися торгівлею, землеробством і ремеслами, щоб одні упорядковували свої володіння, не побоючись, що ці володіння у них віднімуть, інші – відкривали торгівлю, не опасаючись, що їх розорять податками; більш того, він повинен мати в своєму розпорядженні винагороди для тих, хто піклується про оздоблення міста або держави.

Питання 6. Чи є актуальними для сучасних демократій такі спостереження Н. Макіавеллі?

Государеві, який сам не володіє мудрістю, марно давати благі поради, якщо лише такий государ випадково не довіриться мудрому радникові, який прийматиме за нього всі рішення. Але хоча подібна ситуація й можлива, їй скоро настав би кінець, бо радник сам зробився б государем. Коли ж у государя не один радник, то, не володіючи мудрістю, він не зможе примирити суперечливі думки; крім того, кожен з радників думатиме лише про власне благо, а государ цього не розгледить і не вживе заходи... Слушні поради, хто б їх не давав, народжуються з мудрості государів, а не мудрість государів народжується з добрих порад.

Питання 7. Яким, на думку Ж. Кальвіна, є передвизначення людини та її долі?

Бог не визначив у передвічному рішенні того, що має статися з людьми, але щодня і щогодини велить те, що вважає добрим і розумним з огляду на заслуги кожного.

Передвизначенням ми називаємо передвічний задум Бога, в якому Він визначив, як Він бажає поводитись з кожною людиною. Бог не створює всіх людей в однаковому стані, але призначає одних до вічного життя, а інших до вічного прокльону. Слідуючи очевидним положенням Святого Письма, ми говоримо, що Бог в своєму передвічному і непорушному плані одного дня визначив, кого Він бажав би врятувати і кого залишити на загибель.

Ми говоримо, що відносно обраних цей план заснований на його милості поза всяким зв'язком із заслугами людей. Навпаки, брами життя закриті для тих, на кого Бог бажає наслати прокльон. І ми говоримо, що це відбувається відповідно до його думки, утаємниченої і незбагненої, проте праведної і справедливої. Далі, ми учимо, що покликання обраних є ніби

видимим чином (monstre) і свідоцтвом їх обраності. Другий знак обраності – це їх виправдання, унаслідок якого вони увійдуть до слави, в якій приховується досконале здійснення обраності.

Питання 8. В чому проявився принципово новий підхід Ж. Кальвіна у визначенні ставлення християнина до своєї власності?

Все отримане нами по Божій щедрості і призначене нам на користь ніби перебуває у нас на зберіганні, про що одного дня доведеться дати звіт [Лк 16:2]. Через це нам слід розпоряджатися Божими благами так, щоб завжди тримати в пам'яті цю умову: нам потрібно буде дати звіт про все, що Господь нам доручив.

Більш того, ми повинні пам'ятати, що Той, хто закличе нас до звіту, тобто Бог, перестерігаючи нас бути стриманими, тверезими, помірними і скромними, в той же самий час ненавидить всяку непомірність, гординю, метушню і пихатість. І Він не схвалить жодного розпорядження власністю, якщо воно не викликане любов'ю до ближнього.

Питання 9. Чим Ж. Кальвін виправдовує право багатіїв володіти своєю власністю?

Принципом і підставою нашої поведінки в різних обставинах є покликання, вказане Богом. І той, хто не керуватиметься ним, ніколи не знайде правильного шляху до виконання свого обов'язку. Якщо ми не візьмемо наше покликання за непорушне правило, то не зможемо поводитися належним чином і не прийдемо до гармонії між різними сторонами нашого життя. Тому людина, яка направлятиме своє життя до мети свого покликання, дуже добре влаштує його, бо не прагнучиме більшого, аніж того, що несе з собою її покликання, не дасть волі власній зухвалості, добре розуміючи, що їй не дозволено виходити за певні межі.

Питання 10. Що, на ваш погляд, слід ще додати до такого визначення Ж. Бодена?

Суверенітет є абсолютна і постійна влада держави.

Питання 11. Які обмеження влади монарха визначає Ж. Боден?

Якщо ми скажемо, що абсолютною владою володіє той, хто не підкоряється законам, то на всьому світі не знайдеться жодного суверенного государя, оскільки всі вони підпорядковані законам Бога і природи і багатьом загальним людським законам.

Питання 12. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Ж. Бодена про наявність соціококонструктивних функцій приватної власності?

Майнова рівність згубна для держав, в яких немає міцнішої основи і міцнішої опори, аніж взаємна довіра і взаємні обов'язки підданих.

4. 8 Завдання до теми «Політичні вчення в Голандії та Англії за часів раннях буржуазних революцій»

Завдання 1. *Знайдіть відповідність між поняттям і дефініцією:*

Поняття:

1. революція
2. міжнародне право
3. віротерпимість
4. природні права людини
5. свобода совісті
6. права узрпатора

Дефініції:

А) визначене законом або угодою право користуватися майном, що належить іншій особі, отримання від цього усіх вигід, але за умови збереження суті використовуваної речі

Б) визнання за кожним права на сповідування чужої віри, терпиме ставлення до її прибічників

В) стрімка, радикальна зміна соціального способу життя, докорінні зміни в економічній політичній, духовній сферах суспільства

Г) система юридичних принципів і норм договірної і звичаєвого характеру, які виникають у результаті погодження між державою та іншими суб'єктами міжнародного співтовариства і які регулюють відносини між ними

Д) права, які належать людині з народження, невідчужувані від неї у зв'язку з її належністю до людського роду

Е) природне право на умови, за яких можливе вільне самовизначення особистості в світоглядній сфері буття, на її духовне становлення і розвиток

Завдання 2. *Закінчіть речення:*

1. Прихильність до монархічному ладу, до королівської влади зазвичай йменується ...

2. Згода, порозуміння з політичним супротивником шляхом взаємних поступок називається ...

3. Філософська, політична та економічна теорія, а також ідеологія, біля витоків якої стояв Дж. Локк, що виголошує індивідуальні свободи людини правовим базисом суспільства та економічного ладу і що обмежує сфери діяльності та втручання держави у приватні справи людей, зветься ...

4. Здатність без агресії сприймати думки, поведінку, форми самовираження та спосіб життя іншої людини, які відрізняються від власних, навіть всупереч незгоди з ними, концептуалізація чого веде свій відлік від віротерпимості, обґрунтованої Дж. Локком, – це...

5. Форма правління державою, за якої верховна влада (суверенітет тощо) належить одній особі (царю, імператору, королю тощо),
– ...

6. Релігійно-політичний рух в XVI – XVII столітті в Англії з вимогою очищення англіканської церкви від старих католицьких обрядів,
– ...

Завдання 3. Ознайомтесь з думками Г. Гроція і Б. Спінози.

Дайте відповіді на такі питання:

Питання 1. Яку природу людини – біологічну, соціальну, духовну чи іншу – мав на увазі Г. Гроцій, виводячи з неї природне право?

Оскільки Бог є творцем всього сущого, в тому числі людської природи, то з неї випливає природне право. Отож, матір'ю природного права є сама природа людини.

Питання 2. Яким потребам людини, на думку Г. Гроція, відповідають принципи природного права і на чому має базуватися їх задоволення?

Принципи природного права відповідають докорінним потребам у спілкуванні і співіснуванні людей. Таке право є приписом здорового глузду, за яким та чи інші дії, в залежності від того, наскільки вона відповідає розумній природі людини, визнається або морально огидною, або морально необхідною.

Питання 3. Чи підпадають під дане визначення Г. Гроція держави, яким властиві деспотичні, диктаторські форми правління?

Держава ... є досконалою угодою між вільними людьми, що укладається ними заради дотримання права і загальної користі.

Питання 4. Г. Гроцій присвятив книгу «Про право війни і миру» захисту ідеї справедливості. Але через два роки після її опублікування за розпорядженням Римського папи вона була заборонена. Поясніть, чому католицька церква виступила проти цієї наукової праці?

Питання 5. Чому, на Ваш погляд, Г. Гроцій критично поставився до відомого положення «верховна влада повсюдно і без винятку належить народу» і на цій підставі заперечував ідею народного суверенітету?

Питання 6. Г. Гроцій основою міжнародних відносин вважав не силу, а право і справедливість. Природне право зберігає свою дію і під час війни, оскільки кожен є захисником свого права. В той же час Г. Гроцій поділяв війни на справедливі і несправедливі.

Який критерій для такого поділу він запропонував?

Питання 7. Чи погоджуєтесь Ви з нижче наведеним поглядом Б. Спінози? Чи можна на підставі такого погляду розробляти теорію демократії як оптимального суспільного устрою?

Людина за своєю природою є егоїстична і користолюбна. Кожен захищає чужий інтерес лише тією мірою, якою думає покращити власний добробут.

Питання 8. Прокоментуйте цю думку Б. Спінози. Чи завжди демократичним шляхом в державі вдається ухвалювати розумні рішення?

В демократичній державі менш за все слід побоюватися нісенітниць, адже майже неможливо, щоб більшість зібрання, якщо вона чисельна, вчинила безглуздя.

Питання 9. Головною перевагою демократії, на думку Б. Спінози, є свобода. Він писав: «Я віддав перевагу демократії тому, що вона найбільше наближується до свободи, яку природа надає кожному».

Чому саме свобода виступає критерієм, за допомогою якого демократія здатна переважати всі інші політичні режими?

Завдання 4. Прочитайте уривки з наведених нижче праць Т. Гоббса і Дж. Локка та розкрийте й поясніть відмінності в їхніх поглядах на походження держави:

Природні закони (справедливість, неупередженість, скромність, милосердя і поведження стосовно інших таке, яке ми бажали б, щоб ставились до нас) самі по собі, без страху перед якою-небудь силою, що примушує їх виконувати, суперечать природним пристрастям, що ваблять нас до пристрасті, гордості, помсти і тому подібне. А угоди без меча лише слова, які не в силах гарантувати людині безпеку.

Така загальна влада, яка була б здатна захищати людей від вторгнення чужоземців і від несправедливостей, що заподіюються один одному, і, таким чином, забезпечувати їм ту безпеку, при якій вони могли б годуватися від праць рук своїх і від плодів землі і жити в достатку, може бути сконструйована лише одним шляхом, а саме шляхом зосередження всієї влади і сили в одній людині або в зборах людей, які більшістю голосів могли б звести всю волю громадян в єдину волю.

Держава є єдина особа, відповідальною за дії якої зробила себе шляхом взаємного договору між собою величезна множина людей, з тим щоб ця особа могла використовувати силу і засоби всіх їх у такий спосіб, який визнає необхідним для їх миру і загального захисту. [Т. Гоббс].

Оскільки люди, як вже говорилося, за природою є вільні, рівні і незалежні, то ніхто не може бути виведений з цього стану і підпорядкований політичній владі іншого без своєї власної згоди.

Єдиний шлях, за допомогою якого хто-небудь відмовляється від своєї природної свободи і надіває на себе пута громадянського суспільства, – це угода з іншими людьми про об'єднання в співтовариство для того, щоб зручно, благополучно і мирно спільно жити, спокійно користуючись своєю власністю і знаходячись у більшій безпеці, ніж хто-небудь інший, хто не є членом суспільства.

Це може зробити будь-яке число людей, оскільки тут немає шкоди для свободи інших людей, які, як і раніше, залишаються в природному стані свободи. Коли яке-небудь число людей таким чином погодилося створити співтовариство або державу, то вони тим самим вже об'єднані і складають єдиний політичний організм, в якому більшість має право діяти і вирішувати за решту.

Великою і головною метою об'єднання людей у держави і передачі ними себе під владу уряду є збереження їх власності. [Дж. Локк]

Завдання 4. Заповніть таблицю:

<i>Мислитель</i>	<i>Роки життя</i>	<i>Головні праці</i>	<i>Ключові ідеї</i>
1. Г. Гроцій			
2. Б. Спіноза			
3. Т. Гоббс			
4. Дж. Мільтон			
5. Дж. Локк			

Завдання 5. Чому в нижче наведених міркуваннях Дж. Локка містяться деякі важливі ідеї концепції правової держави?

Будь-хто, кому належить законодавча або верховна влада в будь-якій державі, зобов'язаний правити згідно з встановленими постійними законами, проголошеними народом і відомими народу, а не шляхом імпровізованих указів; правити з допомогою неупереджених і справедливих суддів, які повинні вирішувати спори за допомогою цих законів, і застосовувати силу спільноти в країні тільки при виконанні таких законів, а за кордоном – для запобігання шкоди або для отримання відшкодування за неї і для охорони співтовариства від вторгнень і захоплень. І все це повинно здійснюватися не для якої іншої мети, але виключно в інтересах миру, безпеки та суспільного блага народу.

Завдання 6. Дж. Мільтон у «Промові до англійського парламенту (Ареопагітика)» сформулював такі підстави бути толерантним. Чи переконливими є вони для Вас і чи погоджуєтесь Ви з ними?

По-перше, переслідування за погляди є неефективним способом дій влади, адже колись попри заборону поширювалось саме усним шляхом християнське вчення. По-друге, Бог людині надав розум саме для того, щоб вона ним користувалась для розпізнання добра і зла. По-третє, будь-які обмеження не досягнуть мети, якщо водночас не робити чогось позитивного, не проводити необхідні економічні і політичні реформи в державі, не формувати у людей чесноти шляхом виховання громадянської і релігійної культури. По-четверте, переслідувати істину – марна справа, оскільки її не можна монополізувати. Цензура ж своїм тотальним контролем принижує людську гідність і тому доречніше, розумніше і у відповідності до християнського вчення ставитись з терпимістю до багатьох, ніж піддавати утискам усіх.

Завдання 7. Чи можна, посилаючись на цю думку Дж. Локка, обґрунтувати принцип індивідуалізму як ключовий у ліберальному світогляді? Якщо так, то чому?

Все ж таки кожна людина володіє деякою власністю, що полягає в її власній особистості, на яку ніхто, за виключенням самої людини, не має ніяких прав.

4.9 Завдання до теми «Політична думка французького Просвітництва»

Завдання 1. Знайдіть відповідність між поняттям і дефініцією:

Поняття:

1. егалітаризм
2. публічне право
3. приватне право
4. юридична рівність
5. соціальна рівність
6. ментальність
7. народний суверенітет

Дефініції:

А) один з принципів міжнародного та конституційного права, що передбачає визнання народу єдиним джерелом влади в державі та його виключного права на зміну конституційного ладу

Б) сукупність галузей права, що регулюють відносини, які забезпечують загальнодержавні інтереси домінуючої частини суспільства

В) право, що захищає приватні інтереси особи в її взаєминах з іншими особами і що регулює такі сфери життєдіяльності суспільства, безпосереднє втручання в які з боку держави є обмеженим

Г) спосіб специфічного світосприйняття, відносно стійка сукупність настанов і схильностей індивіда або соціальної групи, що спонукають до певного типу мислення та дій

Д) одне з центральних понять політичної теорії, що позначає однаковий доступ людей до соціальних свобод, прав і благ

Е) теорія, що обстоює пріоритет рівності як принцип організації суспільства

Є) рівна міра прав і обов'язків у всіх громадян, однаковий для всіх простір соціальної свободи

Завдання 2. Заповніть таблицю:

<i>Мислитель</i>	<i>Роки життя</i>	<i>Головні праці</i>	<i>Ключові ідеї</i>
1. Вольтер			
2. Ш.-Л. Монтеск'є			
3. Ж.-Ж. Руссо			
4. А. Сен-Сімон			

Завдання 3. Закінчіть речення:

1. Доба французького Просвітництва припадає на ... ст.

2. У своєму політико-правовому вченні Вольтер, захищаючи інтереси історично прогресивного на той час класу буржуазії, виступає за такий суспільний лад, який заснований на принципах...

3. З приводу страти безпідставно звинуваченого у вбивстві протестанта Жана Каласа у 1763 році у католицькій Франції Вольтер написав «Трактат про ...»

4. Шарль-Луї Монтеск'є у праці «Про дух законів» писав про зумовленість законів держави об'єктивними природними обставинами. Такий погляд йменується як географічний ...

5. У роботах Жан-Жака Руссо перехід людства від «природного» стану рівності, свободи, братерства до «суспільного» («громадянського») стану несправедливості та гноблення пояснюється появою ...

6. Мазерні, Фур'є, де Маблі, Сен-Сімон є представниками утопічного ...

7. Теорія народного суверенітету Ж.-Ж. Руссо передбачає суспільно-політичний лад, що заснований на принципі ... демократії.

Завдання 4. Вказати, до якого з напрямків політико-правової думки (фельяни, жирондисти, яacobінці) доби Великої французької буржуазної революції 1789 р. належать сформульовані у такий спосіб нижче наведені програмні положення ?

1. Необхідно встановити конституційну монархію.

2. Боротися проти свавілля, за правильні податки, а не довільні революційні конфіскації, за дотримання справедливих судових процедур стосовно звинувачених у політичних злочинах і проти надзвичайних трибуналів, боротися за вільні вибори.

3. Встановити республіку з повною політичною рівністю і на шляху до цього вважати доречними і прийнятними усі радикальні засоби боротьби.

Завдання 5. Прочитайте уривки з наведених нижче праць Ш. Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Сен-Сімона. Дайте відповіді на такі питання:

Питання 1. Як і чому свобода, на думку Монтеск'є, пов'язана із суворим дотриманням законів?

Свобода є право робити усе, що дозволено законами. Якщо б громадянин міг робити те, що цими законами забороняється, то в нього не було б свободи, оскільки те ж саме могли б робити й інші громадяни.

Питання 2. Якщо керуватися логікою Монтеск'є, то зриви у роботі Верховної Ради є зменшенням простору функціонування свободи. Ваша думка?

Свободи не було б і в тому випадку, якщо б законодавчі збори не збиралися протягом значного проміжку часу...

Питання 3. У якому напрямі мають відбуватися зміни, в тому числі й у вітчизняному законодавстві, з огляду на просування України курсом європейської інтеграції, якщо нижче наведена думка є правильною?

Закони є індивідуально і точно визначеними нормами законодавця, а норми і звичаї – встановленнями народу в цілому. Звідси випливає, що той, хто бажає змінити норми та звичаї, не повинен змінювати їх з допомогою законів: це було б занадто тиранічним; краще змінювати їх з допомогою впровадження інших вдач та інших звичаїв. [Шарль-Луї Монтеск'є]

Питання 4. Що дозволило Ж.-Ж. Руссо зробити такий висновок? Чи погоджуєтесь Ви з ним?

Людина народжується вільною, але повсюдно вона у кайданах.

Питання 5. Які угоди слід мати на увазі, коли йдеться про легітимність влади?

Основою будь-якої законної влади серед людей можуть бути лише угоди. [Ж.-Ж. Руссо]

Питання 6. Які є відмінності між відомою Вам договірною теорією походження держави Т. Гоббса і аналогічною теорією Ж.-Ж. Руссо? Погляд французького мислителя наведено нижче:

Кожен з нас передає в загальне надбання і ставить під вище керівництво загальної волі свою особистість і всі свої сили, і в результаті для нас усіх разом кожен член перетворюється в нероздільну частину цілого.

Негайно замість окремих осіб, вступаючих в договірні стосунки, цей акт асоціації створює умовне колективне Ціле, таке, що складається із стількох членів, скільки голосів налічують загальні збори. Це Ціле отримує в результаті такого акту свою єдність, своє загальне Я, своє життя і волю. Це особа юридична, така, що утворюється внаслідок об'єднання всіх інших, колись іменувалася громадою, нині ж іменується Республікою, або Політичним організмом. Його члени називають цей Політичний організм Державою, коли вона пасивна, Сувереном, коли вона активна, Державою при зіставленні її з її подібними. Щодо членів асоціації, то вони в сукупності отримують ім'я народу, а по окремоті називаються громадянами як такі, що беруть участь у верховній владі, і підданими як такі, що підкоряються законам Держави.

Аби суспільна угода не стала порожньою формальністю, вона мовчазно включає таке зобов'язання, лише яке й може дати силу іншим зобов'язанням: якщо хто-небудь відмовиться підкорятися загальній волі, то буде до цього примушений усім Організмом, а це означає ніщо інше, як те, що його силою змусять бути вільним.

За Суспільним договором людина втрачає свою природну свободу і необмежене право на те, що її спокушає і чим вона може заволодіти; набуває ж вона свободу громадянську і право власності на те, чим володіє.

Первинна угода не лише не долає природну рівність людей, а, навпаки, замінює рівністю їх як особистостей і перед законом усю ту

нерівність, яку внесла природа в їх фізичне єство; і хоча люди можуть бути нерівні за силою або здібностями, вони стають всі рівними в результаті угоди і за правом.

Воля окремої людини за своєю природою прагне до переваг, а загальна воля – до рівності.

Питання 7. Яким цілям (за Руссо) має служити держава і за якої умови уможлиблюється їх досягнення?

Якщо спробувати визначити, в чому саме полягає те найбільше благо всіх, яке має бути метою будь-якої системи законів, то виявиться, що воно зводиться до двох головних речей: свободи і рівності.

Поза сумнівом, існує загальна справедливість, що впливає з вимог розуму, але ця справедливість, щоб бути прийнятою нами, повинна бути взаємною.

Для того, щоб народ, що народжується, міг схвалити розсудливі положення політики і слідувати основним правилам користі для держави, необхідно, щоб наслідок міг перетворитися на причину, щоб дух співжиття... керував ним, і щоб люди до появи законів були тими, чим вони повинні стати завдяки цим законам.

Питання 8. Чи погоджуєтесь Ви з такими думками Руссо?

Аргументуйте свою позицію:

а) Як тільки служіння суспільству перестає бути головною справою громадян і вони вважають за краще служити йому своїми гаманцями, а не особисто, та Держава наближається до руйнування.

б)) Мир, єднання, рівність – вороги всяких політичних хитрощів.

в) Чим більше зростає Держава, тим більше скорочується свобода.

г) Росіяни ніколи не стануть істинно цивілізованими, так як їх притягли до цивілізації надто рано. Петро I... хотів одразу просвітити свій народ і впорядкувати його життя, у той час як його треба було ще привчати до труднощів цього. Він хотів спочатку створити німців, англійців, коли треба було починати з того, щоб створювати росіян. Він завадив своїм підданим стати коли-небудь тим, чим вони могли б стати, переконавши їх, що вони були тим, чим вони не є.

Питання 9. Наведіть відомі з життя приклади, які або підтверджують або заперечують цей погляд:

«Свобода – це не плід, що дозріває під усіма небесами, тому вона доступна не всім народам». [Ж.-Ж. Руссо]

Питання 10. Чи не є демократія утопією, якщо правий Руссо?

Якщо брати цей термін у точному його значенні, то ніколи не існувала справжня демократія і ніколи такою не буде.

Питання 11. Нижче наведено оцінку Сен-Сімоном сучасного та ідеального суспільств. Як же ж досягти стану найкращого суспільства?

Сучасне суспільство ... «являє собою воістину картину світу, перевернутого догори ногами», де ... «менш забезпечені щодня позбавляють себе необхідних їм засобів для того, щоб збільшити надлишок для великих власників», де (...) «невігластво, марновірство, лінь

і пристрасть до руйнівних задоволень є сенсом життя ватажків суспільства, а здібні, ощадливі та працьовиті люди підпорядковані їм і використовуються лише в якості знарядь».

Натомість «найкращий суспільний устрій – той, який робить життя людей, що становлять більшість суспільства, найщасливішим, надає їм максимум засобів та можливостей для задоволення їхніх найважливіших потреб».

Питання 12. Який механізм переходу політичної влади є природно-історичним (на думку Сен-Сімона)?

(...) прогрес цивілізації призведе до такого результату, так як дійсні розумові і матеріальні сили знаходяться тепер у руках тих, хто займається досвідними науками, і тих, хто організовує і управляє промисловою діяльністю. Суспільство перебуває у ярмі дворян і богословів тільки внаслідок старої звички.

Але досвід показує, що суспільство завжди звільнялося від засвоєних ним звичок, коли вони починають суперечити його інтересам, і знаходило нові шляхи для задоволення своїх потреб. Немає сумніву, що воно відмовиться від влади дворянства і духовенства. Немає сумніву, що політична влада перейде до рук тих, хто вже тепер розпоряджається майже усіма суспільними силами, хто повсякденно керує фізичними силами суспільства, хто створює його грошову силу, нарешті, тих, хто безперервно примножує його розумову силу.

4.10 Завдання до теми «Політичні ідеї в США та Німеччині наприкінці 18- на поч. 19 ст.»

Завдання 1. Знайдіть відповідність між поняттям і дефініцією:

Поняття:

1. метрополія,
2. колонія,
3. космополітизм
4. категоричний імператив І. Канта
5. теорія історичного циклу
6. теорія «ідеальної вічної історії»

Дефініції:

- а) країна, що володіє колоніями, центр колоніальної імперії;
- б) залежна територія, що перебуває під владою іноземної держави, без самостійної політичної та економічної влади;
- в) теорія, що наголошує на багатоманітності й варіативності культурних форм існування людства, заперечує односпрямовану еволюцію його суспільно-історичного розвитку і розглядає його як череду фаз (циклів), що повторюються через певний проміжок історичного часу, виявляючи себе новими циклами відродження і занепаду;

г) вчення про закономірності процесу культурного, соціального і політичного розвитку та занепаду, що має місце за певних обставин у житті кожної нації і що включає три основні епохи у своєму існуванні – релігійну, героїчну, громадянську;

д) ідеологія світового громадянства, що виступає за всебічне зближення народів і держав аж до заперечення необхідності існування національних держав;

е) фундаментальний моральний принцип: «чинити так, аби завжди розглядати інших людей як цілі, а не як засоби».

Завдання 2. Заповніть таблицю:

<i>Мислитель</i>	<i>Роки життя</i>	<i>Основні праці</i>	<i>Головні ідеї</i>
1. С. Пуфендорф			
2. Х. Вольф			
3. Х. Г. Лейбніц			
4. Дж. Віко			
5. Т. Пейн			
6. І. Кант			
7. Г. Гегель			

Завдання 3. Закінчіть речення:

1. Засновником класичної школи в науці кримінального права вважається ...

2. Держава із системою управління, яке було націлене на забезпечення особистої та майнової безпеки населення, складовими якої були поліція добробуту – діяльність, спрямована на забезпечення матеріального та духовного добробуту населення, та поліція безпеки, що займалася організацією зовнішньої оборони і безпекою всередині країни, в науці 18 ст. мала назву ...

3. Ключовий принцип теорії автономної моралі, розроблений І. Кантом, називається ...

4. У 1791 р. вийшла друком книжка Т. Пейна, назва якої згодом стала одним із найпоширеніших концептів міжнародного права. Це – ...

5. На виборах президента США із програмою збереження федеральної конституції, прав штатів, гарантії свободи слова, совісті, розвитку дружніх відносин і торгівлі з усіма народами світу, звернувся до виборців кандидат – автор тексту Декларації незалежності 1776 року. Його ім'я ...

6. Томас Джефферсон виступив із гаслом «Ми всі – республіканці, ми всі – федералісти», тим самим він прагнув до об'єднання американського народу на засадах ...

7. «Глумачення законів, – писав О. Гамільтон, – це належна і специфічна сфера діяльності судів». Ці повноваження в Україні здійснює така установа, як ...

8. Від О. Гамільтона вийшла ідея організації другої палати американського Конгресу – ...

Завдання 4. Нижче наведено уривки з праць І. Канта.

Прочитайте і дайте відповідь на такі питання:

Питання 1. Які моральні передумови державно організованого людського життя?

Подібно до того як юридична природний стан є стан війни кожного проти кожного, так і етично природний стан є стан невпинної ворожнечі на ґрунті того зла, яке притаманне всім людям; ці люди, будучи (як було відмічено вище) немов би знаряддям зла, гублять моральні задатки один одного навіть за наявності в кожного окремо доброї волі, оскільки відсутній загальний, що об'єднує всіх, принцип.

Через відсутність одностайності вони віддаляються від суспільної мети блага, приводячи один одного до небезпеки знову підкоритися пануванню злого начала. Точно так само, далі, як стан беззаконної зовнішньої (брутальної) свободи і незалежності від примусових законів є стан несправедливості та війни всіх проти всіх, з якого людина повинна вийти, щоб увійти до політично- громадянського стану, так і етично природний стан є публічна взаємна ворожнеча принципів чесноти та стан внутрішньої аморальності, з якого природна людина повинна намагатися вийти якомога швидше.

(...) вище моральне благо не може бути здійснено виключно за допомогою прагнення окремої людини до її власної моральної досконалості, а потребує поєднання людей в одне ціле заради тієї ж мети, тобто в систему орієнтованих на благо у своїх думках людей, в якій і завдяки єдності якої це благо тільки і може здійснитися.

Якщо належить втілити етичну спільність, то всі люди по окремоті мають бути підпорядковані суспільному законодавству, а всі закони, що їх об'єднують, слід розглядати як заповіді громадського законодавця.

Отож, якщо спільність, яку треба заснувати, буде юридичної, то більшість, з'єднана в єдине ціле, сама повинна бути законодавцем (конституційних законів), адже законодавство впливає з такого принципу: свобода кожного обмежується умовами, при яких він може співіснувати зі свободою кожного іншого відповідно до єдиного загального закону і де, отже, загальна воля утворює легальний зовнішній примус.

(...) протилежністю природного стану виступає не суспільний, а громадянський стан: у природному стані суспільство може існувати, але

тільки не як громадянське (що гарантує моє і твоє з допомогою публічних законів).

Держава (*civitas*) – це об'єднання множини людей, які підкорюються правовим законам. Оскільки ці закони необхідні як апіорні закони, тобто закони, що самі по собі випливають із понять зовнішнього права взагалі (а не як закони статутарні), форма держави постає як форма держави загалом, себто як держава.

Питання 2. Чому і як І. Кант пов'язує феномен права з розглядом свободи особи?

Право – це сукупність умов, при яких благодіяння одного [особи] сумісно з виявом волі іншого відповідно до загального закону свободи. Всезагальний правовий закон говорить: вчиняй так, щоби вільний прояв твого воління був сумісний зі свободою кожного, і не суперечив загальному закону.

Поняття права можна зафіксувати безпосередньо в можливості поєднувати всезагальний взаємний примус зі свободою кожного. Свобода (незалежність від примушучої волі іншого), оскільки вона сумісна зі свободою кожного іншого, що співвідноситься із загальним законом, і є це єдине первинне право, властиве кожній людині в силу її приналежності до людського роду. Природжена рівність, тобто незалежність, полягає в тому, що інші не можуть зобов'язати кого-небудь до більшого, аніж до того, до чого він, зі свого боку, може зобов'язати їх.

Питання 3. Які особливості трактування І. Кантом концепції поділу влади?

У кожній державі існують три влади, тобто загальним чином об'єднана воля в трьох особах (*trias politica*): верховна влада (суверенітет) в особі законодавця, виконавча влада в особі правителя (що править відповідно до закону) і судова влада (яка присуджує кожному своє відповідно до закону) в особі судді (*potestas legislativa, rectoria et iudiciaria*).

Правитель держави (*rex, princeps*) – це та (моральна чи фізична) особа, якій належить виконавча влада (*potestas executoria*); він повірений державі, що призначає посадових осіб, що приписує народу правила, згідно з якими кожен у складі народу може відповідно до закону...щось придбати або зберегти своє.

Розглянутий як особа моральна, цей правитель носить назву керівництва, уряду. Його веління народу, посадовим особам та їхнім начальникам (міністрам), в обов'язки яких входить управління державою (*gubernatio*), – це приписи, постанови (а не закони); адже вони стосуються рішення в тому чи іншому окремому випадку й можуть бути змінені. Уряд, якщо він був би також законодавчим органом, слід було назвати деспотичним.

Володар народу (законодавець), отже, не може бути одночасно правителем, так як правитель підкоряється закону і зв'язаний ним. Нарешті, ані володар держави, ані правитель не можуть чинити суд, а

можуть лише призначати суддів як посадових осіб. Народ сам судить себе через тих своїх співгромадян, які призначені для цього.

Отже, є такі три різні влади (*potestas legislativa, executiva, iudiciaria*), завдяки яким держава (*civitas*) має автономію, тобто сама себе розбудовує і підтримує відповідно до законів свободи. В об'єднанні цих трьох видів влади полягає благо держави (*salus reipublicae suprema lex est*); під благом держави мається на увазі не добробут громадян та їх щастя, адже щастя (як стверджує і Руссо) може зрештою виявитися набагато більш приємним і бажаним у природному стані або навіть при деспотичному правлінні; під благом держави розуміється найвищий ступінь узгодженості державного устрою з правовими принципами, прагнути до якої зобов'язує нас розум через категоричний імператив.

Питання 4. Яку з істотних ознак державного устрою формулює І. Кант?

Найкращий лад той, де влада належить не людям, а законам.

Питання 5. Наскільки уявлення І. Канта про сутність міжнародного права сумірні з теперішніми реаліями?

У міжнародному праві розглядаються не тільки відносини однієї держави до іншої в цілому, але й окремих осіб однієї держави стосовно окремих осіб іншої, так само як і їх ставлення до іншої держави в цілому.

Елементи міжнародного права такі: 1) держави, що розглядаються у зовнішніх стосунках (так само як дикуни, які не підкоряються законам), від природи перебувають у неправовому стані; 2) цей стан є стан війни (право сильнішого), хоча це і не справжня війна і не постійна справжня ворожнеча, яка (оскільки обидві сторони не прагнуть до її пом'якшення), якщо навіть одна сторона не поводить з іншою стороною не по праву, сама по собі надзвичайно несправедлива, що має примушувати сусідні держави виходити з цього стану; 3) згідно з ідеєю суспільного договору союз народів потрібен не для того, звичайно, щоб втручатися у внутрішні чвари іншої сторони, а для того, щоб надавати один одному допомогу у разі нападу зовнішніх ворогів; 4) цей союз повинен бути не суверенною владою (як при громадянському устрої), а лише товариством (федерацією), союзом, який в будь-який час може бути розірваний, а, отже, повинен час від часу оновлюватися; це... право відвертати від себе можливість опинитися в стані справжньої війни між державами (*foedus Amphictyonum*).

4.11 Підсумковий тест № 2

1. Автор теорії суспільного договору як основи концепції антифеодальної держави і права та вільного розвитку особистості

- 1.1. І. Кант
- 1.2. Ж.-Ж. Руссо
- 1.3. Фома Аквінський
- 1.4. І. Бентам

2. У праці «Левіафан» Томас Гоббс з цим міфологічним чудовиськом порівнює

- 2.1. постать монарха
- 2.2. державу
- 2.3. війну між народами
- 2.4. природу людини-злочинця

3. Автором праці «Государ» є

- 3.1. Н. Макіавеллі
- 3.2. Ж. Боден
- 3.3. Дж. Локк
- 3.4. К. Маркс

4. Вчений, який вважав, що у додержавному стані панувала війна всіх проти всіх

- 4.1. Д. Дідро
- 4.2. Г. Гегель
- 4.3. Ф. Ніцше
- 4.4. Т. Гоббс

5. Дж. Локк – це один із засновників

- 5.1. консерватизму
- 5.2. лібералізму
- 5.3. анархізму
- 5.4. соціалізму

6. Видатний французький просвітник, якому належить думка про те, що свобода полягає у тому, аби залежати тільки від законів

- 6.1. Вольтер
- 6.2. Ш. Монтеск'є
- 6.3. П. Гольбах
- 6.4. Д. Дідро

7. Працю «Два трактати про правління» написав

- 7.1. Н. Макіавеллі
- 7.2. Ж. Боден
- 7.3. Дж. Локк
- 7.4. К. Маркс

8. *Ідею про народний суверенітет розвивав*

8.1. В. Ленін

8.2. Дж. Локк

8.3. Ж.-Ж. Руссо

8.4. М. Ганді

9. *Німецький ідеолог Реформації, з якої розпочалися духовні зрушення в Європі*

9.1. І. Кант

9.2. Т. Пейн

9.3. М. Лютер

9.4. Вольтер

10. *На думку Дж. Локка, пріоритетне значення у державі належить владі*

10.1. законодавчій

10.2. виконавчій

10.3. судовій

10.4. муніципальній

11. *Уперше виділив три гілки влади – законодавчу, виконавчу, судову*

11.1. А. Лінкольн

11.2. Ш. Монтеск'є

11.3. Г. Гегель

11.4. Т. Пейн

12. *Розуміння державного суверенітету як неподільного, остійного, абсолютного владарювання виклав у своїй теорії*

12.1. Н. Макіавеллі

12.2. Ж. Боден

12.3. Дж. Локк

12.4. К. Маркс

13. *Одним із засновників теорії міжнародного права вважається*

13.1. Ж. Боден

13.2. Г. Гроцій

13.3. Н. Макіавеллі

13.4. М. Лютер

14. *Принцип егалітаризму передбачає*

14.1. заперечення соціальної рівності громадян

14.2. пріоритет рівності в організації суспільства

14.3. обґрунтування права народу на повстання проти диктатора

15. *Мета права – це свобода, рівність, щастя усіх людей. Такий погляд висловлював*

- 15.1. Ш. Монтеск'є
- 15.2. Ж.-Ж. Руссо.
- 15.3. К. Маркс
- 15.4. М. Грушевський
- 16. *Автор тексту Декларації незалежності США 1776 року*
- 16.1. Бенджамін Франклін
- 16.2. Томас Пейн
- 16.3. Джон Адамс
- 16.4. Томас Джефферсон
- 17. *Концепцію трьох епох історії розвитку людства (доба богів, доба героїв, доба людей) розробив*
- 17.1. Т. Пейн
- 17.2. Г. Гроцій
- 17.3. Дж. Віко
- 17.4. Б. Телезіо
- 18. *Досягнення взаємної вигоди громадян – головна мета держави. Таку думку висловив*
- 18.1. І. Кант
- 18.2. О. Конт
- 18.3. Т. Мор
- 18.4. А. Лінкольн
- 19. *За Г. Гегелем, сфера реалізації приватних інтересів особою –*
це
- 19.1. держава
- 19.2. уряд
- 19.3. сім'я
- 19.4. громадянське суспільство
- 20. *Декларація прав людини і громадянина 1789 року була прийнята в*
- 20.1. Англії
- 20.2. Франції
- 20.3. Німеччині
- 20.4. США

4.12 Підсумкове творче завдання № 2

Прочитайте уривки з класичних праць Аристотеля «Політика» і Т. Гоббса «Леваїфан». Що є спільного і відмінного в їхніх поглядах на походження і призначення держави?

Держава належить до того, що існує за природою, і що людина за своєю природою є істота політична, а той, хто в силу своєї природи, а не внаслідок випадкових обставин живе поза державою, – або недорозвинена в моральному сенсі істота, або надлюдина. Така людина за своєю природою тільки й жадає війни; порівняти її можна з ізольованим пішаком на гральній дошці.

В усіх людей природа вселила прагнення до державного спілкування, і перший, хто це спілкування організував, надав людству найбільше благо. Людина, що знайшла своє завершення, – найдосконаліша з живих істот, і, навпаки, людина, що живе поза законом і права, – найгірша з усіх, бо несправедливість, що володіє зброєю, найбільша з усіх; природа дала людині в руки зброю – розумову і моральну силу, а ними цілком можна користуватися не за призначенням.

Тому людина, яка позбавлена чеснот, виявляється істотою найбільш нечесливою і дикою, бридкою у своїх статевих і смакових імпульсах. Поняття справедливості пов'язане з уявленням про державу, оскільки право, що служить мірилом справедливості, є регулюючою нормою політичного спілкування.

Ясна річ, що держава за умови, коли постійно зміцнюватиметься єдність, перестає бути державою. Адже за своєю природою держава є певною множиною. Якщо ж вона прагне до єдності, то в такому разі з держави утвориться сім'я, а з сім'ї – окрема людина: сім'я, як кожен погодиться, відрізняється більшою єдністю, аніж держава, а одна людина – аніж сім'я. Таким чином, якщо б хто-небудь і спромігся здійснити це, то все ж таки цього не варто було б робити, так як він тоді знищив би державу. [Аристотель].

Мета держави – головним чином забезпечення безпеки. Прикінцевою причиною, метою або намірами людей (які від природи люблять свободу і панувати над іншими) при накладанні на себе пут (якими вони зв'язані, як ми бачимо, живучи в державі) є турбота про самозбереження і при цьому – про більш сприятливе життя. Інакше кажучи, при встановленні держави люди керуються прагненнями позбутися тяжкого стану війни, що є... необхідним наслідком природних пристрастей людей там, де немає видимої влади, яка тримає їх в страху і під загрозою покарання, яка примушує їх до виконання угод і дотримання природних законів.

Повсюдно, де люди жили маленькими родинами, вони грабували один одного; це вважалося настільки сумісним з природними законами, що, чим більше людина могла награвувати, тим більше це приносило їй честі. В цих справах люди не дотримувалися жодних інших законів, крім законів честі, а саме вони утримувалися від жорстокості, залишаючи людям їх життя і сільськогосподарські знаряддя. Як колись маленькі сім'ї, так тепер міста і королівства, які є великими родами для власної безпеки, розширюють свої володіння під усілякими приводами: заради безпеки,

через страху завоювань або для допомоги, яка може бути надана завойовнику.

При цьому вони з усіх сил намагаються підпорядкувати і послабити своїх сусідів грубою силою і таємними махінаціями і, – оскільки немає інших гарантій безпеки, вони поводяться цілком справедливо, й на майбутнє їх діяння згадуватимуть з похвалою.

Чому деякі істоти, незважаючи на те, що у них немає розуму й мови, живуть у суспільстві без всякої примусової влади. Деякі живі істоти, як, наприклад, бджоли і мурахи, живуть, справді, дружно між собою (тому Аристотель і зарахував їх до громадських створінь), а між тим кожна з них керується лише своїми приватними думками і прагненнями, і вони не володіють здатністю мови, за допомогою якої одна з них могла б повідомити іншій, що вона вважає за необхідне для загального блага.

Тому хто-небудь, ймовірно, захоче дізнатися, чому рід людський не може жити точно так само. На це я відповідаю: по-перше, люди безперервно змагаються між собою, домагаючись пошани і чинів, чого зазначені істоти не роблять, і, отже, на цій підставі серед людей виникають заздрість і ненависть, а в підсумку і війна, чого серед тих не буває.

По-друге, серед зазначених істот загальне благо збігається з благом кожного індивідуума, і, будучи від природи схильними до одержання своєї особистої вигоди, вони тим самим чинять загальну користь. Людині ж, самовтіха якої полягає в порівнянні себе з іншими людьми, може припадати до смаку лише те, що підносить її над іншими.

По-третє, зазначені істоти, не маючи (на відміну від людей) розуму, не бачать... які-небудь помилки в управлінні їх загальними справами. Між тим як серед людей є багато таких, які вважають себе мудрішими і більш здібними керувати державними справами, ніж інші, і тому прагнуть реформувати і оновлювати державний лад; одні – одним шляхом, інші – іншим; і цим вносять в державу розбрат і громадянську війну.

По-четверте, хоча зазначені істоти і володіють деякою здатністю користуватися своїм голосом, щоб дати знати один одному про свої бажання і пристрасті, однак вони позбавлені того мистецтва слова, за допомогою якого деякі люди вміють представити іншим добро злом, а зло – добром і перебільшити або применшити за своїм бажанням видимі розміри добра і зла, вносячи неспокій в душі людей і бентежачи їх мир.

По-п'яте, нерозумні істоти не вміють робити відмінність між неправомірністю і матеріальним збитком, і тому, до тих пір, доки їм добре живеться, вони живуть у мирі зі своїми побратимами; між тим як людина стає найбільш неспокійною саме тоді, коли їй найкраще живеться, так як тоді вона любить показувати свою мудрість і контролювати дії тих, хто керує державою. Нарешті, згода зазначених істот обумовлена природою, згода людей – угодою, яка постає як щось штучне.

Ось чому немає нічого дивного в тому, що, для того щоб зробити цю згоду постійною і тривалою, потрібно мати ще дещо (крім угоди), а саме –

загальну владу, яка тримає людей у страху і скеровує їх дії до загального блага.

Для встановлення загальної влади необхідно, щоб люди призначили одну особу або зібрання людей, які стали б їх представниками; щоб кожна людина вважала себе довірителем стосовно всього, що носій загальної особи буде робити сам або змусить робити інших задля збереження загального миру і безпеки, і визнає себе відповідальним за це; щоб кожен підкорив свою волю і свої міркування волі і міркуванням носія загальної особи.

Це більше ніж згода або одностайність. Це реальна єдність, втілена в одній особі шляхом угоди, укладеної кожною людиною з кожною іншою таким чином, як якщо б кожна людина сказала іншій: я уповноважую цю людину або це зібрання осіб і передаю їй моє право керувати собою, за умови, що ти таким же чином передаєш їй своє право і санкціонуєш всі її дії. Якщо це відбулося, то безліч людей, об'єднаних таким чином в одній особі, називається державою, по-латині – *civitas*.

Таке народження того великого Левіафана, ...якому ми завдячуємо своїм миром і своїм захистом. У цій людині або зборах осіб полягає сутність держави...

Що таке суверен і підданий. Той, хто є носієм цієї особи, називається сувереном, і про нього говорять, що він володіє верховною владою, а всякий інший є підданим. Для досягнення верховної влади є два шляхи. Один – це фізична сила, наприклад, коли хто-небудь змушує своїх дітей підкоритися своїй владі під загрозою погубити їх у разі відмови або коли шляхом війни підкоряють своїй волі ворогів, даруючи їм на цьому умови життя.

Другий – це добровільна угода людей підкоритися людині чи зібранню людей в надії, що ця людина або це зібрання зможуть захистити їх проти всіх інших. Така держава може бути названа політичною державою, або державою, заснованою на встановленні, а держава, заснована першим шляхом, – державою, заснованою на придбанні. [Т. Гоббс]

4.13 Завдання до теми «Політичні вчення в Західній Європі (19 - поч.20 ст.)»

Варіант 1

Завдання 1. Знайдіть відповідність між поняттям і дефініцією:

Поняття:

1. утилітаризм
2. політична система
3. патерналізм
4. елітизм

5. демократичні інститути та процедури

6. виборчий ценз

Дефініції:

а) спеціальні умови надання виборчих прав: необхідність володіти встановленим мінімумом власності (майновий ценз), вимога певного мінімального рівня писемності або освіченості (цензи писемності та освітній), вимога певний час проживати у цій країні чи навіть у цій місцевості (ценз осілості), визначений строк мати громадянство цієї країни (ценз громадянства)

б) інтегрована сукупність відносин влади, суб'єктів політики, державних та недержавних соціальних інститутів, покликаних виконувати політичні функції щодо захисту, гармонізації інтересів соціальних спільнот і суспільних груп, забезпечувати стабільність і соціальний порядок у життєдіяльності суспільства

в) принцип, згідно з яким при владі має перебувати еліта (меншість)

г) сукупність правил, за якими утворюються та функціонують органи влади і які включають проведення вільних, чесних і регулярних виборів на основі відкритої політичної конкуренції ідей, програм, особистостей; чуйність уряду і його залежність від волі виборців; доступ громадян до незалежних і альтернативних джерел інформації; право громадян засновувати відносно незалежні організації, в тому числі, політичні партії; свобода самовираження і право громадян безкарно висловлювати свої думки, в тому числі, критикувати владу

д) система, принципи та практика державного управління, що здійснюється за аналогією відносин між батьком і дітьми у патріархальній сім'ї; переконання в тому, що держава, уряд зобов'язані забезпечувати потреби громадян за рахунок держави, брати на себе всі турботи про них

е) принцип оцінки розмаїття діяльності, політики, рішень і вибору на основі того, наскільки вони є корисними для досягнення тієї чи іншої мети; вчення політичної етики, що визначає найкращою дією ту, яка приносить щастя найбільшій кількості людей.

Завдання 2. Прочитайте уривки з праці Б. Константа

«Принципи політики, що придатні для усякого правління». Дайте відповіді на такі питання:

Питання 1. Принципи розбудови якої держави сформульовано у цьому положенні?

Для нас важливо не те, щоб наші права не порушувалися будь-якою владою без згоди з боку іншої, але щоб таке порушення було заборонено для влади як такої. Для нас замало, щоб виконавці просили дозволу від законодавця. Нам потрібно, щоби законодавець міг дозволяти їм вчинити дії виключно у визначеній законом для них сфері. Нам замало, якщо виконавча влада не має права діяти без опори на закон, якщо ми не встановимо меж цієї опори, якщо не проголосимо, що вона стосується тих речей, відносно яких законодавець не має права видавати закон, або ж,

іншими словами, що суверенітет обмежений і що існують прояви волі, які ані народ, ані його представники не мають права мати.

Питання 2. Чому і які невідчужувані права мають громадяни?

Громадяни мають індивідуальні права, які не залежать від будь-якої соціальної або політичної влади, і усяка влада, що порушує ці права, стає незаконною. Правами громадян є індивідуальна свобода, релігійна свобода, свобода думки, в яку включено і гласність, користування майном, гарантії проти свавілля. Жодна влада не може зазіхати на ці права, не порушуючи при цьому своїх власних засад.

Питання 3. Чи не є нижче наведена думка підставою для правового нігілізму?

Ніщо так не може виправдати людину, яка сприяє закону, який він вважає несправедливим.

Питання 4. Як, з огляду на наведене нижче твердження, оцінювати закони, що надають державний статус певній мові, релігії всупереч мовній чи релігійній самоідентифікації людини?

Суверенітет народу не є безмежним; він функціонує у певних кордонах, що окреслені справедливістю і правами індивіда. Воля народу в цілому не може зробити справедливим те, що не вправі вчиняти сама нація. Жоден монарх, щоб він не проголошував, чи то спирається він на божественне право, чи то на право завойовника, чи то на згоду народу, не наділений безмежною могутністю. Якщо Бог і втручається у справи людські, то санкціонує виключно справедливість.

Питання 5. Чи погоджуєтесь Ви з думкою про те, що ухвалене більшістю рішення не є обов'язковим для виконання окремими не згодними з цим індивідами?

Народ не має права карати хоча б одного невинуватого, назвати винуватцем хоча б одного звинуваченого, не маючи при цьому законних підстав. Він не може, таким чином, передати подібне право нікому іншому. Народ не має права зазіхати на свободу думки, на релігійну свободу, на юридичний захист, на захисні реформи. Отже, жодний деспот, жодне об'єднання не можуть здійснювати таке право, посиляючись на те, що воно було наділено народом.

Питання 6. Що таке справедливість та як її досягти в діяльності судової влади?

Саме тому, що судові процедури виявилися єдиним засобом, аби розрізнити винуватого від невинного, то всі вільні і гуманні народи зажадали їх упровадження. Хай там якими б недосконалыми були судові порядки, але вони мають властивість захистити і позбутися неї можна, лише зруйнувавши їх. Вони природжені вороги, супротивники тиранії – народної чи будь-якої іншої. Допоки вони існують, суди здатні протиставляти свавілля більш-менш шляхетний спротив, який і покликаний стримувати свавілля. За часів Карла I англійські суди виносили виправдувальні вироки стосовно багатьох прибічників свободи попри погрози з боку королівської влади; при Крормвелі суди, хоча й

перебували під впливом протектора, все ж часто визнавали невинними тих, хто був звинувачений у прихильності до монархії; при Якові II Джефрейс був вимушений відкинути судову процедуру і порушити незалежність суддів, яких він же ж і призначив, аби піддати жертв власного гніву нескінченим тортурам. У судових процедурах є щось величне і точне, що спонукає суддів поважати самих себе і йти шляхом справедливості і порядку.

Завдання 3. Прочитайте уривки з праці «Про свободу» Дж. Мілля. Дайте відповіді на такі питання:

Питання 1. Що, на Вашу думку, давало підставу Дж. Міллю для такого висновку?

Мораль країни впливає з інтересів класу, який в цей час перебуває на піднесенні.

Питання 2. Якщо скористуватися таким підходом, то як треба поставитися до дій алкоголіка або наркомана, які перетворили власну домівку на захищений дверима простір для вчинення неподобства?

Єдиним виправданням для втручання у свободу дій будь-якої людини є самозахист, запобігання шкоди, яка може бути нанесена іншим людям. Власне благо людини, фізичне або моральне, не може бути приводом для втручання, колективного або індивідуального. Не слід примушувати її вчиняти щось або щось терпіти через те, що, на думку суспільства, так буде розумніше і справедливіше. Можна закликати, просити, критикувати, але не можна примушувати і погрожувати.

Людина несе відповідальність лише за ту частину своєї поведінки, яка стосується інших людей. Щодо решти питань то вона є абсолютно незалежною. Особистість суверенна стосовно себе, свого тіла і своєї душі.

Питання 3. Якими властивостями людської природи пояснюється прагнення нав'язати власну волю і свої погляди іншим? У світі зростає прагнення до збільшення влади над особистістю, адже всі зміни супроводжуються посиленням зробити могутнішим суспільство і послабити особистість. Це не прикра випадковість, яка само по собі щезне, а, навпаки, таке прагнення зростатиме. Бажання і правителів, і громадян нав'язати свої погляди і пристрасті надто енергійно підтримуються властивостями людської природи (в одних кращими властивостями, в інших – гіршими), що навряд чи щось це може стримати, окрім нестачі влади.

Питання 4. В чому полягає роль політичного діалогу для підтримання свободи?

Той, хто знає лише власний погляд, знає надто мало. Його аргументи можуть бути вагомими і неоспорюваними. Але якщо він не зможе спростувати аргументи опонента, навіть не ознайомлений з ними, то немає підстав віддавати перевагу тій чи іншій думці.

До речі, сприйняти чужі погляди та їх витлумачення власними зусиллями. Це той шлях, на якому не відбудеться реального контакту з думками опонента. Їх треба чути з вуст того, хто вірить в них, хто

серйозно і в повний голос їх захищає. Думки опонента слід сприймати у найбільш виразній і переконливій формі, відчуті усі труднощі, з якими можна зіткнутися, захищаючи власну точку зору. Той, хто ніколи не ставив себе на місце людини, що мислить по-іншому, хто не передбачив її заперечень, той, фактично, не знає як слід і своєї власної доктрини.

У політиці є така тривіальна думка, що для нормального політичного життя потрібні і партія реформ, і партія консерваторів... Переваги кожного з цих світоглядних напрямів існують завдяки недолікам одне одного. Саме взаємна боротьба утримує їх у розумних межах. Якщо думки, що схвалюють демократію і аристократію, власників і апологетів зрівнялівки, кооперацію і конкуренцію, розкіш і аскетизм, колективізм і індивідуалізм, свободу і дисципліну, не висловлені однаково вільно, не обґрунтовуються з однаковим талантом і енергією, то немає шансів, що вони обидва отримують належну оцінку.

Питання 5. Чи є в сучасному світі суспільства варварів, у керуванні якими слід віддавати перевагу деспотизму?

Деспотизм – законний метод управління варварами, якщо мета шляхетна и дійсно досягається. Свобода у принципі непридатна стосовно суспільства, що перекує часу, коли можна спокійно удосконалюватися шляхом вільних і рівних дискусій.

Питання 6. Прокоментуйте, чому примирення й узгодження протиріч можливе як завдання практичної політики?

Істина у практичному житті – це питання примирення і погодження протиріч.

Питання 7. Чому ж прибічник лібералізму Дж. Мілль пропонував покарання за подібні висловлювання?

Заяви, що через торговців хлібом голодують бідняки або що власність – це крадіжка, можуть бути надруковані; але справедливим буде покарання у разі, якщо вони висловлені перед збудженим натовпом біля будинку торговця. Пристрасті та імпульси – це така ж частина сучасної людини, як її переконання й обмеження. Сильний порив несе загрозу, якщо він не врівноважений чимось.

Питання 8. Який ключовий принцип лібералізму проголошує Дж. Мілль?

Біля витоків всіх шляхетних і мудрих речей є і має бути індивідуальність.

Завдання 4. Заповніть таблицю:

<i>Мислитель</i>	<i>Роки життя</i>	<i>Головні праці</i>	<i>Ключові ідеї</i>
1. І. Бентам			
2. Б. Констан			
3. Дж. Мілль			

Варіант 2.

Завдання 1. Знайдіть відповідність між поняттям і дефініцією:

Поняття:

1. імперіалізм
2. колоніалізм
3. експансія
4. націоналізм
5. шовінізм
6. імморалізм
7. корпоративізм

Дефініції:

а) естетичний принцип, що виправдовує егоїзм, індивідуалізм; негативне ставлення до загальнолюдських моральних цінностей

б) ідеологія та політика, яка ставить у центр своїх інтересів націю і прагне сприяти її розквіту навіть за рахунок інших

в) проповідь національної виключності та виправдання права на дискримінацію та пригнічування інших народів

г) розширення сфери панування, впливу, поширення чого-небудь за початкові межі (територіальна, економічна, політична, культурна, релігійно-церковна експансія)

д) державна політика, спрямована на завоювання територій, колоній, або встановлення політичного й економічного контролю над іншими державами

е) політична теорія, згідно з якою елементарними складовими суспільства є не окремі громадяни, а певні соціальні групи. Це система прийняття рішень та представництва інтересів через обмежену кількість жорстко визначених, ієрархічно ранжованих і функціонально диференційованих груп інтересів

є) політичне, економічне і духовне поневолення країн могутнішими державами з наступним встановленням принципової нерівноправності у відносинах між ними.

Завдання 2. Закінчіть речення:

1. Ж.А. Гобіно, представник расово-антропологічної школи, вважав, що соціальне життя відбувається під вирішальним впливом расових чинників, які відіграють головну роль в історії. Ієрархію рас Ж.А. Гобіно будував за такою схемою ... і вважав, що головний критерій місця тієї чи іншої раси в ній, це біологічно властивий їй представникам ...

2. Англійський політичний діяч, який у 1886 році активно виступив проти надання автономії Ірландії, а в період англо-бурської війни 1899 – 1902 років став в якості міністра колоній одним із організаторів британської політики колоніальної експансії. Це – ...

3. Дж. Джентіле писав, що соціалізм є однією з форм деградації демократії і парламентаризму і що йому може протистояти лише фашизм, а не класичний лібералізм. Пояснюється це тим, що той, надаючи свободу індивіду, протиставляє його і державу. У такому разі для індивіда власне держава втрачає свою внутрішню цінність і перетворюється на засіб досягнення його егоїстичних цілей. А за умов фашизму держава виступає втіленням волі нації і що свобода реалізується не через індивіда, а через державу та її закони. Тому, на його переконання, «максимум свободи завжди співпадає з максимумом сили ...».

4. У своїй концепції «етичної держави» Дж. Джентіле повністю ототожнював інтереси особистості з інтересами держави. Визнаючи, що людське життя є священним, він тим не менш наполягав, щоб особа у разі необхідності, коли цього вимагають інтереси Батьківщини, ...

Завдання 3. Заповніть таблицю :

<i>Мислитель</i>	<i>Роки життя</i>	<i>Головні праці</i>	<i>Ключові ідеї</i>
1. Ж. А. Гобіно			
2. Дж. Джентіле			
3. Ф. Ніцше			
4. К. Шмітт			

Завдання 4. Нижче наведено думки, висловлені у працях Ф. Ніцше. Ознайомтесь з ними, дайте відповідь на такі питання.

Питання 1. Чим пояснює німецький філософ приреченість до боротьби у політичній сфері?

Воля до накопичення сили – це специфічна властивість явищ життя, годування, народження, спадковості, суспільства, держави, звичаю, авторитету... Життя тільки окремий випадок волі до влади. Життя тільки засіб до чогось – воно є вираз форм зростання влади.

Життя не є пристосування внутрішніх умов до зовнішніх, а воля до влади, яка, діючи зсередини, все більше підкорює себе і засвоює «зовнішнє».

Питання 2. Про яку протидію, що спричиняє волю до влади, можна говорити стосовно політичної сфери?

Воля до влади може виявитися тільки у разі, якщо зустрічає протидію; отож, вона, перебуває у пошуках того, хто може чинити їй спротив.

Воля до влади витлумачує... У дійсності саме витлумачення є лише засіб запанувати над чим-небудь.

Питання 3. Які ще мотиви, окрім зазначених, спонукають людей йти до влади?

Люди, які прагнуть до влади тільки заради щасливих переваг, що їм надає влада, – це політичні партії.

Інші люди, які прагнуть до влади навіть попри ті очевидні витрати й жертви у своєму щасті і благополуччі, – це амбіційність.

І, нарешті, такі, хто прагне до влади лиш тому, що вона в іншому разі опиниться у руках інших людей, від котрих вони не хочуть залежати.

Питання 4. На підставі чого Ф. Ніцше заперечує значення середніх верств для суспільства?

Коли я подумки своїм поглядом охоплюю велике минуле людини, то те, що я завжди бачу в ньому, є протилежне тому, що в даний час бачить Дарвін зі своєю школою або бажає бачити, тобто, відбір на користь сильних, успішних, прогрес виду. Як раз і протилежне кидається в очі: вимирають щасливі комбінації, марність вищих типів, неминучість панування середніх, навіть нижчих за середні типи.

Нижчі одержують перемогу завдяки своїй чисельності, своїй розважливості й хитрощам.

Питання 5. Чому Ф. Ніцше заперечує мораль і що він пропонує замість неї?

«Дика людина», (або моральною мовою – зла людина) – це повернення до природи і, у певному сенсі, відтворення людини, її зцілення від «культури»...

Як не дивно це звучить, доводиться завжди доводити перевагу сильних над слабшими, щасливих над знедоленими, здорових над тими, хто має ознаки виродження і поганої спадковості. Якби ми схотіли даному факту надати моральний зміст, то така мораль свідчить: середні є більш цінні, аніж виключення, продукти декадансу є більш цінні, аніж середні, воля до «ніщо» значно переважає волю до життя, а спільна мета, що втілена у християнських, будистських, шопенгауерських термінах: «краще не бути, аніж бути».

Людство, поза сумнівом, скоріше є засіб, чим мета. Справа стосується типу – людство просто матеріал для досліджу, величезний надлишок того, що не вдалося, поле уламків.

Мораль в істотному сенсі є засобом посприяти довговічності чогось, ігноруючи окрему людину, або, краще, – підкорюючи окрему людину.

Я підношу до гори прапор повстання проти возведення факту у ранг моралі...

Розрізнення між «моральним» і «аморальним» впливає з того, що як моральні, так і аморальні вчинки є власне акти вільної спонтанності, – отож, така вільна спонтанність існує, або, іншими словами: моральна

оцінка загалом стосується тільки одного виду намірів і вчинків; а саме – вільних намірів і вчинків.

Питання 6. Які цілі має переслідувати держава у своїх діях на міжнародній арені? Наскільки вони відповідають реаліям сьогодення?

Увесь «альтруїзм» на перевірку виявляється життєвою мудрістю приватної особи: суспільства стосовно одне одного ніяк не є альтруїстичними. Заповіт любити ближнього ще жодного разу не був поширений до меж заповіту любити сусідів. надто є справедливим те, що записано у законах Ману: «Всі прилеглі до нас царства, а також їхніх союзників ми маємо сприймати як наших ворогів. З цієї ж причини нам слід вважати, що їхні сусіди стосовно нас налаштовані дружно».

Прийнято говорити про право індивіда на самозахист: на тій же підставі, одначе, можна говорити й про його право на напад. Адже і те, і інше – друге навіть значно більше, аніж перше – є сутнісні потреби всього живого: агресивний і захисний егоїзми – це не питання вибору або тим паче «свободи волі», але це фатальність самого життя.

Суспільство, яке остаточно і за покликанням інстинкту відкидає війну і захоплення, – таке суспільство приречене до занепаду: воно цілком підготовлено до демократії і правління крамників.

Питання 7. Які аргументи Ви можете навести, аби спростувати ці твердження?

Саме життя не бажає знати і визнавати жодної солідарності, жодних «рівних прав». Співчуття до декадентів, рівні права і для невдах – це було б надто аморальним.

«Вільність птаха» – свобода від звичаю, совісті, обов'язку – всяка велика людина знає про цю підстерегаючу її загрозу. Проте ж вона й бажає її: вона хоче великої цілі, а значить, і засобів до неї.

Питання 8. На основі чого Ніцше відкидає саму ідею прав людини?

Сьогодні в суспільстві розвелось просто безліч усілякої поштивості, тактовності, запобігливості, добровільного і майже улесливого завмирання перед чужими правами і навіть перед чужими зазіханнями; ще більшою повагою користується такий собі абстрактно-добррозичливий інстинкт людської цінності загалом, що проявляє себе через довіру і різного роду кредити; повага до людини – і причому абсолютно не обов'язково тільки до добродійної людини...

Немає жодного права ані на існування, ані на працю, ані тим паче – на щастя: окрема людина у цьому плані ні в чому не відрізняється від наймерзеннішого черв'яка.

Про народні маси слід думати так само безцеремонно, як це робить природа: вони потрібні для збереження виду.

На потреби людей слід дивитись зі смутком та іронією: вони хочуть того, на що ми якраз спроможні – який жаль!

Робітники повинні навчитися сприймати життя, немов солдати. Винагородження – так, але ні в якому разі не платня! Жодної залежності між мірою праці і виплатою грошей!

Демократія втілює зневіру у великих людей та елітну верству: «Кожен рівен кожному».

«По суті ми всі скопом корисливі сволоти і чернь». Корінна помилка: вбачати в отарі мету, а не в окремих індивідуумах! Стадо є засіб, і не більше того! Однак тепер намагаються стадо розуміти як індивідуум, приписуючи йому (стаду) більш високий ранг, ніж окремій людині, це – глибока прикریсть!

Європейська демократія в найменшій мірі є вивільнення сил.

Вона передусім є вивільнення лінощів, втом, слабкостей.

Я маю неприязнь:

1. до соціалізму, бо він занурений у наївні мрії про «істину, добро і красу» та про рівні права; так само й анархізм, тільки на більш жорстокий лад, прагне до того ж ідеалу;

2. до парламентаризму і газетярства, бо це засоби, за допомогою яких стадна тварина робить з себе пана і майже самого Бога.

4.14 Підсумковий тест № 3

1. *Ідейними основами фашизму вважаються*

1.1. націоналізм, шовінізм, расизм

1.2. корпоративізм, непотизм

1.3. етатизм, патерналізм

1.4. гендерна рівність

2. *Сутність права полягає у справедливості, яка передбачає формальну рівність людей, обмеження свавілля і утвердження громадської безпеки, що досягається створенням позитивних норм відповідно до часу і місця – це концепція*

2.1. позитивістська

2.2. герменевтична

2.3. екзистенційна

2.4. марксистська

3. *Вчення про диктатуру пролетаріату як вищу форму демократії запропонував*

3.1. В. Ленін

3.2. М. Грушевський

3.3. К. Каутський

3.4. Е. Бернштейн

4. *Створив трудові комуни (наприклад, «Нова гармонія») і тим самим прагнув уникнути негативного впливу приватної власності на суспільство і людину*

4.1. Р. Оуен

4.2. А. де Сен-Сімон

- 4.3. Ш. Фур'є
- 4.4. В. Ленін
5. *Засобом забезпечення соціальної солідарності, на погляд Леона Дюгі, є*
  - 5.1. держава
  - 5.2. партія
  - 5.3. церква
  - 5.4. культура
6. *Причиною виникнення, формування і функціонування держави як засобу утримання порядку на основі відносин «панування – підкорення» вважав*
  - 6.1. Г. Кельзен
  - 6.2. Л. Гумплович
  - 6.3. Е. Фехнер
  - 6.4. В. Майгофер
7. *Єдине джерело права – це підкріплений санкцією (примусом) наказ суверена (особи, установи, держави). Так доводив у своїх працях*
  - 7.1. Д. Остін,
  - 7.2. Є. Ерліх
  - 7.3. Г. Кельзен
  - 7.4. Л. Гумплович
8. *Соціократія як ідеал суспільно-політичного устрою характеризується такими рисами, як*
  - 8.1. Приватна власність, науково-технічний прогрес, солідаризм
  - 8.2. суспільна власність, технофобія, колективізм
  - 8.3. державна власність, технократія, корпоративізм
  - 8.4. соціалістичний розподіл результатів праці між людьми
9. *Сприяння розвитку приватної власності – головна мета держави. Це погляд*
  - 9.1. марксизму
  - 9.2. утилітаризму
  - 9.3. соціал-демократії
  - 9.4. фашизму
10. *Про сприяння особистому щастю індивіда писав*
  - 10.1. Дж. Ст. Мілль
  - 10.2. В. Ленін
  - 10.3. Ф. Ніцше
  - 10.4. Я. Щасний
11. *Погляд на конституційну монархію як ідеальний спосіб забезпечення надкласового характеру держави розвивав*
  - 11.1. В. Гумбольдт

- 11.2. І. Бентам
- 11.3. Т. Пейн
- 11.4. І. Берлін
12. *Патерналізм як поняття має стосунок до уявлення про*
  - 12.1. батьківську владу
  - 12.2. роль держави у житті суспільства і людини
  - 12.3. місце світогляду у визначенні життєвої позиції
  - 12.4. принципи пізнання соціальної реальності
13. *Виборча система, за якої інтереси населення представляють обрані ним депутати, – це*
  - 13.1. представницька демократія
  - 13.2. пряма демократія
  - 13.3. елітарна демократія
  - 13.4. ідентитарна демократія
14. *Праці «Воля до влади», «Так казав Заратустра» написав*
  - 14.1. В. Гумбольд
  - 14.2. Ф. Ніцше
  - 14.3. А. Лінкольн
  - 14.4. Ж.-А. Гобіно
15. *Концепцію соціально-економічної формації сформулював*
  - 15.1. неотомізм
  - 15.2. лібералізм
  - 15.3. марксизм
  - 15.4. консерватизм
16. *Прагматизм як напрям філософської та суспільно-політичної думки зародився у*
  - 16.1. Росії
  - 16.2. США
  - 16.3. Німеччині
  - 16.4. Франції
17. *Умови формування правової держави згідно з Б. Констаном*
  - 17.1. диктатура пролетаріату, яка карає всіх злочинців
  - 17.2. свобода індивіда та приватної власності, обмеження впливу держави на економічне життя, поділ влади
  - 17.3. правова пропаганда, висока правова культура населення
  - 17.4. незалежність судів від втручань з боку політиків та засобів масової інформації.
18. *Єдиний спосіб побудови суспільства загальної рівності і справедливості згідно з Т. Мором*
  - 18.1. скасування приватної власності на засоби виробництва
  - 18.2. проведення демократичних виборів

18.3. неухильне виконання законів

18.4. просвітницька та культурно-виховна робота з населенням

4.15 Підсумкове творче завдання № 3

Прочитайте уривки з відомих праць В. Леніна «Держава і революція» і М. Вебера «Політика як покликання і професія». Що є спільного і відмінного в них у поглядах на державу?

«Держава – каже Енгельс, підбиваючи підсумки свого історичного аналізу, – жодним чином не являє собою сили, ззовні нав'язаної суспільству. Держава не є також «дійсність моральної ідеї», «образ і дійсність розуму», як стверджує Гегель. Держава є продукт суспільства на певному ступені розвитку; держава є визнання, що це суспільство заплуталося в нерозв'язному протиріччі з самим собою, розколалося на непримиренні протилежності, позбутися котрих воно безсиле. А щоб ці протилежності, класи з суперечливими економічними інтересами не пожерли один одного і суспільство в безплідній боротьбі, для цього стала необхідною сила, що стоїть, мабуть, над суспільством, сила, яка б мінімізувала зіткнення, тримала їх в окреслених кордонах «порядку». І ця сила, що вийшла з суспільства, але яка ставить себе над ним, що все більш і більш відчужує себе від нього, то є держава. Тут з повною ясністю виражена основна ідея марксизму з питання про історичну роль і значення держави.

Держава є продукт і прояв непримиренності класових протиріч. Держава виникає там, тоді й остільки, де, коли і оскільки класові суперечності об'єктивно не можуть бути примирені. Саме з цього найважливішого і корінного пункту починається спотворення марксизму, що йде по двох головних лініях. З одного боку, буржуазні і особливо дрібнобуржуазні ідеологи, – які змушені під тиском незаперечних історичних фактів визнати, що держава є лише там, де є класові суперечності і класова боротьба, – «підправляють» Маркса таким чином, що держава постає як орган примирення класів. За Марксом, держава не могла б ані виникнути, ані триматися, якщо б можливо було примирення класів.

У міщанських, провінційно мислячих професорів і публіцистів виходить, – частогусто при доброзичливих посиланнях на Маркса! – що держава якраз примирює класи. За Марксом, держава є орган класового панування, орган гноблення одного класу іншим, є створіння «порядку», яке легалізує і закріплює це пригнічення, стримуючи зіткнення класів. На думку дрібнобуржуазних політиків, порядок – це примирення класів, а не пригнічення одного класу іншим; зменшувати зіткнення – означає примиряти, а не віднімати у 109 пригноблених класів певні засоби і способи боротьби за повалення гнобителів. Для утримання особливої, що стоїть над суспільством, суспільної влади, потрібні податки і державні

обов'язки. «Володіючи суспільною владою і правом стягнення податків, чиновники – пише Енгельс – стають, як органи суспільства, над самим суспільством. Вільної, добровільної поваги, з якою ставилися до органів родового (кланового) суспільства, їм вже недостатньо – навіть якщо б вони могли завоювати її».

Створюються особливі закони щодо святості і недоторканності високопосадовців. «Найжалюгідіший поліцейський служитель має більше «авторитету», ніж представники клану, але навіть глава військової влади цивілізованої держави міг би позаздрити старшині клану, який користується «не з-під палиці набутою повагою» з боку суспільства. Питання про привілейоване становище чиновників, як органів державної влади, тут поставлене. Окреслене, як основне: що ставить їх над суспільством? «Так як держава виникла з потреби тримати у вузді протилежність класів; так як вона в той же час виникла у власне зіткненнях цих класів, то вона, за загальним правилом, є державою наймогутнішого, економічно пануючого класу, який за допомогою держави стає також політично пануючим класом і здобуває таким чином нові засоби для придушення й експлуатації пригнобленого класу».

Не тільки стародавня і феодальна держави були органами експлуатації рабів і кріпаків, але й «сучасна представницька держава є знаряддя експлуатації найманої праці капіталом. Як виключення зустрічаються, однак, періоди, коли класи, що борються між собою, досягають такої рівноваги сил, що державна влада на певний час отримує деяку самостійність по відношенню до обох класів та стає уявним посередником між ними»... Такими були абсолютна монархія XVII і XVIII століть, бонапартизм першої і другої імперії у Франції, Бісмарк у Німеччині. У демократичній республіці, – продовжує Енгельс – «багатство користується своєю владою побічно, але зате тим вірніше», саме, по-перше, за допомогою «прямого підкупу чиновників» (Америка), по-друге, за допомогою «союзу між урядом і біржею» (Франція та Америка).

Всеваддя «багатства» тому вірніше при демократичній 110 республіці, що воно не залежить від поганої політичної оболонки капіталізму. Демократична республіка є найкраща можлива політична оболонка капіталізму і тому капітал, оволодівши цієї найкращою оболонкою, обґрунтовує свою владу настільки надійно, настільки вірно, що ніяка зміна ні осіб, ні установ, ні партій в буржуазнодемократичній республіці не здатна похитнути позиції цієї влади. Треба відзначити ще, що Енгельс з цілковитою певністю називає загальне виборче право знаряддям панування буржуазії. Загальне виборче право, каже він, явно враховуючи тривалий досвід німецької соціал-демократії, є «показником зрілості робочого класу. Дати більше воно не може і ніколи не дасть в теперішній державі». Дрібнобуржуазні демократи, на кшталт наших есерів і меньшевиків, а також їх рідні брати, всі соціал-шовіністи і опортуністи Західної Європи, чекають саме «більшого» від загального виборчого права. Вони поділяють самі і вселяють у народ ту хибну думку, ніби

загальне виборче право «в теперішній державі» дійсно здатне виявити волю більшості трудящих і закріпити здійснення її в житті.

Загальний підсумок своїм поглядам Енгельс дає у своєму найбільш популярному творі в таких словах: «Отже, держава існує не споконвічно. Були суспільства, які обходилися без неї, які поняття не мали про державу і державну владу. На певному ступені економічного розвитку, що з необхідністю був пов'язаний з розколом суспільства на класи, в силу цього розколу стала необхідністю і держава. Ми наближаємося тепер швидкими кроками до такого рівня розвитку виробництва, на якому існування цих класів не тільки перестало бути необхідністю, але стає прямою перешкодою виробництву. Класи зникнуть так само неминуче, як неминуче вони в минулому виникли. Зі зникненням класів зникне неминуче держава. Суспільство, яке по-новому організує виробництво на основі вільної і рівної асоціації виробників, відправить всю державну машину туди, де їй буде тоді справжнє місце: в музей старожитностей, поруч з прядкою і з бронзовою сокирою». [В. І. Ленін].

Дати соціологічне визначення сучасної держави можна, врешті решт, тільки виходячи зі специфічно застосовуваного нею, як і будь-яким політичним союзом, засобу – фізичного насильства. «Всяка держава заснована на насильстві», – говорив у свій час Троцький у Брест-Литовську. І це дійсно так. Тільки якби існували соціальні утворення, яким було б невідоме насилля як засіб, тоді відпало б поняття «держави», тоді настало б те, що в особливому розумінні слова можна було б назвати «анархією». Звичайно, насильство аж ніяк не є нормальним або єдиним засобом держави – про це немає й мови, – але воно, мабуть, специфічний для нього засіб. Саме в наш час ставлення держави до насильства особливо інтимно. У минулому різним спільнотам – починаючи з роду – фізичне насильство було відомо як абсолютно нормальний засіб.

На противагу цьому сьогодні ми повинні будемо сказати: держава є те людське співтовариство, яке у межах певної сфери – «сфера» включається до ознаки! – претендує (з успіхом) на монополію легітимного фізичного насильства. Бо для нашої епохи характерно, що право на фізичне насильство приписується всім Іншим спільнотам або окремим особам лише тією мірою, якою держава зі свого боку допускає це насильство: єдиним джерелом «права» на насильство вважається держава. Отже, «політика», судячи з усього, означає прагнення до участі у владі або до впливу на розподіл влади, чи то між державами, чи то всередині держави між групами людей, які в ній мешкають. По суті, таке розуміння відповідає і слововживанню. Якщо про якесь питання кажуть: це «політичне» питання, про міністра або чиновника: це «політичний» чиновник, про деяке рішення: воно «політично» обумовлене, – то тим самим завжди мається на увазі, що інтереси розподілу, збереження, зсуви влади є визначальними для відповіді на вказане питання, або обумовлюють це рішення, або визначають сферу діяльності відповідного чиновника.

Хто займається політикою, той прагне до влади: або до влади як засобу, що підпорядкований іншим цілям (ідеальним або егоїстичним), або до влади «заради неї самої», щоб насолоджуватися відчуттям престижу, яке вона дає. Держава, так само як і політичні союзи, які історично їй передують, є відношення панування людей над людьми, що спирається на легітимне (тобто таке, що вважається легітимним) насильство як на засіб. Так, щоб воно існувало, люди, що 112 перебувають під пануванням, повинні підкорятися авторитету, на який претендують ті, хто тепер панує. Коли і чому вони так поступають? Які внутрішні підстави для виправдання панування і які зовнішні засоби служать йому опорою? В принципі є три види внутрішніх виправдань, тобто підстав легітимності (почнемо з них).

По-перше, це авторитет «вічно вчорашнього»: авторитет вдач, освячених одвічною значущістю і звичною орієнтацією на їх дотримання, – «традиційне» панування, як його здійснювали патріарх і патримоніальний князь старого типу. Далі, авторитет надзвичайного особистого дару (Gnadengabe) (харизма), повна особиста відданість і особиста довіра, що викликається наявністю якостей вождя у якоїсь людини: одкровення, героїзму та інших, – харизматичне панування, як його здійснюють пророк, або – в області політичного – обраний князь – воєначальник, або плебісцитарний володар, видатний демагог і політичний партійний вождь. Нарешті, панування в силу «легальності», в силу віри в обов'язковість легального встановлення (Satzung) і ділової «компетентності», обґрунтованої раціонально створеними правилами, тобто орієнтації на підпорядкування при виконанні встановлених правил – панування у тому вигляді, в якому його здійснюють сучасний «державний службовець» і всі ті носії влади, які схожі на нього в цьому відношенні.

Зрозуміло, що в дійсності підпорядкування зумовлюють надзвичайно грубі мотиви страху і надії – страху перед помстою магічних сил або володаря, надії на потойбічну або поцейбічну винагороду – і разом з тим найрізноманітніші інтереси. До цього ми зараз повернемося. Але якщо намагатися з'ясувати, на чому заснована «легітимність» такої покірності, тоді, звичайно, зіткнешся з вказаними трьома її «чистими» типами. А ці уявлення про легітимність та їх внутрішнє обґрунтування мають велике значення для структури панування. Правда, чисті типи рідко зустрічаються в дійсності. Але сьогодні ми не можемо дозволити собі детальний аналіз вкрай заплутаних змін, переходів і комбінацій цих чистих типів: це стосується проблем «загального вчення про державу». У даному разі нас цікавить, насамперед, другий з них: панування, яке засноване на відданості тих, хто підкоряється суто особистій харизмі «вождя». Бо тут корениться думка про покликання у її найповнішому вираженні.

Відданість харизмі пророка або вождя на війні, або видатного демагога на народних зборах або в парламенті якраз і означає, що людина такого типу вважається внутрішньо «покликаною» для керівництва, і тому

решта підкоряються їй не в силу звичаю або встановлення, але тому, що вірять в неї. Щоправда, сам «вождь» живе своєю справою, «прагне здійснити свою працю», якщо тільки він не обмежений і марнославний вискочка. Саме особистості вождя та її якостей стосується відданість його прихильників: апостолів, послідовників, тільки йому відданих партійних прибічників. У двох найважливіших у минулому фігурах: з одного боку, мага і пророка, з іншого – обраного князя-воєначальника, ватажка банди, кондотьєра – вождизм як явище зустрічається в усі історичні епохи і в усіх регіонах. Але особливістю Заходу, що для нас важливіше, є політичний вождизм в образі спочатку вільного «демагога», що існував на ґрунті міста-держави, характерного тільки для Заходу, і передовсім, для середземноморської культури, а згодом – в образі парламентського партійного вождя, який виріс на ґрунті конституційної держави, вкоріненої теж лише на Заході. [М. Вебер].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Гончарук-Чолач Т. Історія українських та зарубіжних політичних вчень. К.: Ліра-К, 2020. 228 с.
2. Гелей С. Політологія. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 348 с.
3. Зозуля Є. В., Туренко О. С., Іванов І. В. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. / Є. В. Зозуля, О. С. Туренко, І. В. Іванов. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
4. Історія зарубіжних політичних вчень: навчальний посібник для студентів спеціальності «Політологія» усіх форм навчання / уклад. О. В. Шимко. Краматорськ: ДДМА, 2020. 190 с.
5. Історія вчень про державу та право: навч. пос. для підгот. до іспитів. Уклад. Тетарчук І., Дяків Т. К.: Центр навчальної літератури, 2020. 184 с.
6. Ладиченко В.В. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. / В. В. Ладиченко, В. В. Орленко, В. І. Орленко; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ: Медінформ, 2014. 462 с.
7. Любохинець Л., Шавкун В., Бабич Л. Історія політичних та економічних вчень. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 294 с.
8. Макіавеллі Н. Державець. К.: Фоліо, 2019. 121 с.
9. Орленко В.В. Історія вчень про державу та право: посіб. для підгот. до іспитів / В. В. Орленко. 4-те вид., стер. Київ: Паливода А. В. [вид.], 2014. 200 с.
10. Шляхтун П. Політологія. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 472 с.

Допоміжна

1. Бжезінський З. Велика шахівниця. К.: Фабула, 2019. 288 с.
2. Вебер М. Протестантська етика та дух капіталізму. К.: Наш формат, 2018. 216 с.
3. Локк Д. Два трактати про правління. К.: Наш формат, 2020, 312 с.
4. Милль Д.С. О свободі. К.: Андронум, 2020, 118 с.
5. Снайдер Т., Джадт Т. Роздуми про двадцяте сторіччя. К.: Човен, 2019. 384 с.
6. Платон. К.: Андронум, 2020. 318 с.
7. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до французької революції. К: Наш формат, 2018. 576 с.
8. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії. К: Наш формат, 2019. 608 с.

Web-ресурси

9. 1. <http://library.khpg.org/files/docs/1380635715.pdf>

10. 2.<http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-21.html>
11. 3.<https://www.e-reading.club/bookreader.php/97512/Halin>
12. 4.<http://www.politnauka.org/library/uchebnik/leist.php>
13. 5.<http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/103890/1>

Навчальне видання

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ

**Завдання для самостійної роботи
для здобувачів вищої освіти спеціальності «Політологія»
усіх форм навчання**

Укладач ШИМКО Олена Володимирівна

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання Я. О. Бершацька

114/2021. Формат 60 × 84/16. Ум. друк. арк. .
Обл.-вид. арк. . Тираж пр. Зам. № .

Видавець і виготівник
Донбаська державна машинобудівна академія
84313, м. Краматорськ, вул. Академічна, 72.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1633 від 24.12.2003